

जनवरी 2005

Rs. 12 /-

संस्कृत

चन्दमामा

वि-मन इत्यस्य
साक्षनाथा पठ्यताम्
पुनरिभन् मासि

G-man

नववर्षस्य शभाशयाः

चिलिका

या न अस्ति हर्षपुरस्य द्वारम्

नीलकाशनिभः चिलिकासरोवरः स्वस्य वैभवेन स्फुरन् हर्षपुरं जनयति द्रष्टुम् । भारतस्य अतिविशालः क्षारजलयुक्तः सरोवरः अस्ति एषः । पर्वतैः आवृतः, बहुभिः हरिन्मयैः द्वीपैः उपेतः च एषः सरोवरः प्रीत्यकाले पर्यटनं कुर्वता देशविदेशीयानां पर्यटकानाम् आकर्षणकेन्द्रम् अस्ति । प्रपञ्चस्य विविधेष्वः भागेष्वः आगच्छतां पक्षिणां कारणतः, आत्मनि निवसतः जीवजगतः कारणतः च सरोवरोऽयं अपूर्वम् इन्द्रजालम् एव सृजति इव । नौकाविहाराय, उड्डापविहाराय च सुयोग्यं स्थलम् एतत् भारतस्य वैविध्यमयं सौन्दर्यं समर्थतया प्रकाशयति । दर्शनोत्सुकानां नेत्रानन्दकरः सौन्दर्यपिपासुनां तर्पिता अयं चिलिकासरोवरः वस्तुतः सौन्दर्यस्य शोचिः एव अस्ति ।

औटिडिमि विशेषप्रवासयोजना -

- प्रकार - १ : पुरी - जोबाई - पूरनेश्वरम् - चिलिका (शलगदा) : रात्रिद्वयोपेतानि त्रीणि दिनानि
प्रवासव्ययः : अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च - रु. २३९९/- प्रतिजनम्
अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च - रु. १७९९/- प्रतिजनम्
- प्रकार - २ : चन्द्रीवनविशेषः - चन्द्रीपुरम् (समुद्रार्धम्) - शिपिलवाल् - भित्कानिका, आषाढारणम् : रात्रिद्वयोपेतानि चत्वारि दिनानि
प्रवासव्ययः : अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च (वायव्यवर्धं विहृत्य) रु. ३२९९/- प्रतिजनम्
अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च - रु. २३९९/- प्रतिजनम्
- प्रकार - ३ : चिलिकादर्शनविशेषः चिलिकार्धं कुकुल् - चिलिकार्धं विहारः, कुकुल्तः शलगदापर्यन्तः (विशेषार्जनम् - काशीनै - पलवान् - राजहमा - दालिन् - श्री दीप्ति)
पुरी - जोबाई : रात्रिद्वयोपेतानि त्रीणि दिनानि
प्रवासव्ययः : अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च - रु. २३९९/- प्रतिजनम्
अनुकुलवातरहितस्यै व्यवस्थायै, प्रवासव्ययाय च - रु. २०९९/- प्रतिजनम्
- प्रवासयोजनायां सन्धि - अनुकुलवातरहिता अनुकुलवातरहिता च व्यवस्था - उभाभ्यां संतिभज्य उपयोक्तुं योग्या, आहारः (अन्नाहारः, मद्यच्छादनम्, अपराह्णे चायः, रात्रिच्छादनं च), टाटासुसोयानेन प्रवासः च ।
प्रवेष्टव्यम् (केमरा-वीटिगोकेमराशृङ्गे न अन्तर्भूतम्) नौकाविहारः चिलिकासरोवरे, भित्कानिकायां च ।
निवासः - अष्टौ कनाः सञ्चाल्यः सेदेव प्रवासव्ययस्य उपकल्पयिष्यते । प्रवासव्ययः कालानुरूपं परिवर्तनम् अर्हति ।

आगाम्युत्सवः -

कलिङ्गमहोत्सवः

फेब्रुवरी, ४ - ९ - २००५

विचरणाय आह्वानाय च कुपया सम्पर्कितम् -

Manager (Marketing), OTDC Ltd. (Head Office), Panthamivas, (Old Block)
Lewis Road, Bhubaneswar - 751014, Ph: 0674 - 2432382

For more information contact: Director, Tourism; Paryatan Bhavan; Bhubaneswar-751014, Orissa, India
Tel: (0674) 2432177, Fax: (0674) 2430587, e mail:ortour@sanchamst.in, website:www.orissatourism.gov.in
Tourist Offices at: Chennai: Tamilnadu Tourism Complex, Ground Floor, Near Kalaksharan Arangam,
Wallajah Road, Chennai - 600002, Ph: (044) 25380891, Kolkata: Utkal Bhawan 55, Lenin Sarani, Pin-700013,
Tel: (033) 22443653, New Delhi: Utkalika, B/4 Baba Khark Singh Marg, Pin - 110001, Telefax (011) 23354580

A
NEW YEAR
GIFT

FOR OUR SUBSCRIBERS

OF CHANDAMAMA IN 13 LANGUAGES

A gift that will reach your dear one month after month for a whole year!

JUNIOR
CHANDAMAMA

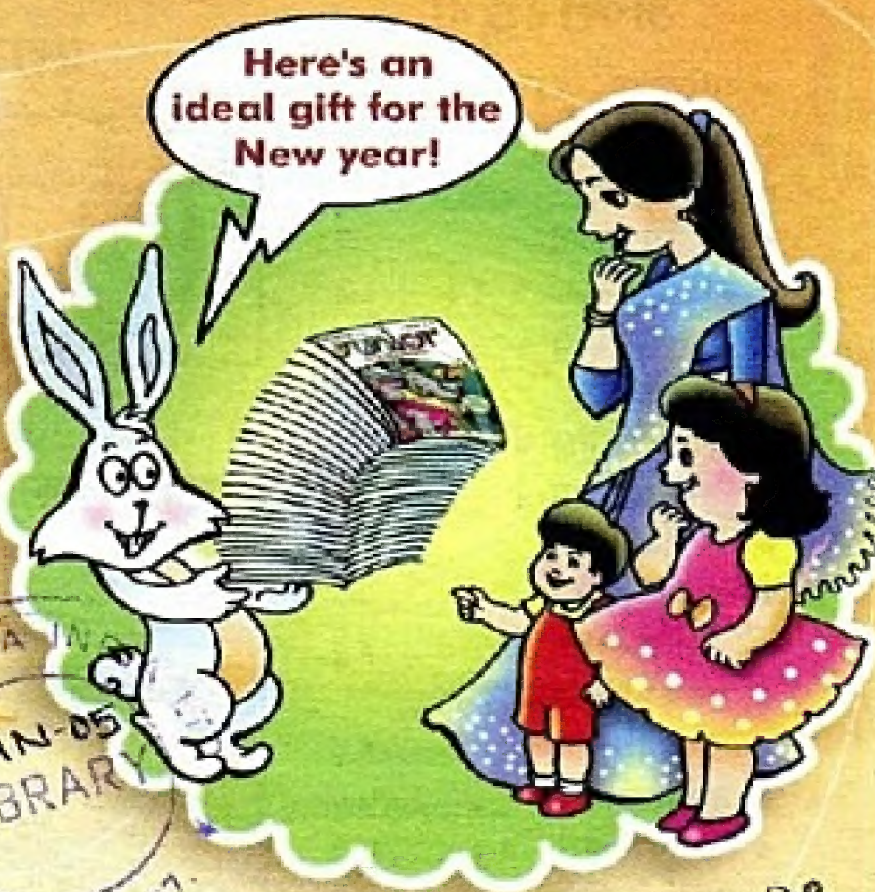
WITH SUBSTANTIAL SAVING

ONLY
Rs. 100

as against Rs. 144**

(This offer is for only a
limited period)

Fill up the coupon below

GIFT SUBSCRIPTION FOR JUNIOR CHANDAMAMA

☐ I/My child/Ward is a subscriber of Chandamama,
Subscription No. .... Language .....

For subscription number, see
address label on envelope

I wish to give a one-year GIFT subscription for JUNIOR CHANDAMAMA to :

Name : ..... (child / grown-up)

Home address : .....

..... PIN CODE : .....

Please ATTACH the label below on the FIRST COPY. I am enclosing DD / Cheque No. ....

on ..... Bank for Rs. 100 (add Rs. 50 on outstation cheques) / M.O.

Receipt No. .... issued by ..... P. O. ....

Signature

** THIS OFFER CLOSSES ON JANUARY 31, 2005

* All payments in favour of Chandamama
India Ltd., 82 Defence Officers Colony,
Ekkaduthangal, Chennai - 600097.

This is a GIFT Subscription, with love from

.....

Town / City .....

चन्दमामा सम्पुटः - २१

जनवरी - २००५

सञ्चिका - १०

अन्तरङ्गम्

- ★ दारिद्र्यस्य अनुभवः ... ६
- ★ कथास्पर्धापरिमाणः ... ७
- ★ देव्याः महिमा ... ८
- ★ अमोघा वाणीः ... ९
- ★ भल्लुकमान्त्रिकः - १३ ... १३
- ★ राजा चोरः च ... १९
- ★ भारतदर्शनम् ... २५
- ★ समुद्रजलं किमर्थं
लवणमयम् ? ... २६
- ★ वार्ताविशेषः ... ३०
- ★ वाचकानां कृते
कथास्पर्धा ... ४३
- ★ राजकुमारः उज्जीवितः
जातः ... ४४
- ★ कुबेरसरोवरः ... ५०
- ★ विष्णुपुराणम् - १३ ... ५३
- ★ वाणिज्ये स्पर्धा ... ५९
- ★ पेटिकासु प्राप्ताः मुद्राः ... ६०
- ★ आर्यः - १७ ... ६३
- ★ पुटोऽयं भवताम् ... ६८
- ★ चित्रशीर्षिकास्पर्धा ... ७०

एतस्य अङ्कस्य विशेषाः

भल्लुकमान्त्रिकः ... १३

राजा चोरः च ... १९
(वेतालकथा)

समुद्रजलं किमर्थं
लवणमयम् ? ... २६

विष्णुपुराणम् ... ५३

ग्राहकशुल्कम् -

अमेरिका-केनडादेशयोः कृते

प्रतिकृतिमूल्यम् - \$२

वार्षिकं शुल्कं - \$२०

भवदीयं घनं 'Chandamama

India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -

Subscription Division

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

No. 82, Defence Officers Colony,

Ekkatuthangal, CHENNAI - 600 097

E.mail : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्

वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति

वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रु. ९००/-

भारते रु. १४४/- (मुद्रपोस्ट द्वारा)

भवदीयं घनं D.D. द्वारा धनदेश (M.O.) द्वारा वा

'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

For booking space in this magazine please contact:

CHENNAI Shivaji : Ph : 044-22313637 / 22347399

Fax: 044-22312447, Mobile: 98412-77347

email : advertisements@chandamama.org

DELHI: OBEROI MEDIA SERVICES, Telefax (011) 22424184

Mobile: 98100-72961, email : oberoi@chandamama.org

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः, बि.नागिरेडु: च

नववर्षारम्भावसरे क्रियतां योग्यः सङ्कल्पः

एषु दिनेषु किञ्चन राष्ट्रस्तरीयं सर्वेक्षणं प्रवृत्तम् । ततः प्राप्ताः अंशाः महाघातकराः न स्युः चेदपि प्राथमिकशिक्षणक्षेत्रस्य भूषणायमानाः तु न । २०१० तमस्य वर्षस्य समाप्तितः सर्वेऽपि बालाः विद्यालयं गतवन्तः भवेयुः एव इत्यस्ति अस्माकं सङ्कल्पः । किम् एषः सङ्कल्पः साकारः भवेत् ?

पूर्वोक्तं सर्वेक्षणं मुम्बयीस्थया 'प्रथम'नामिकया स्वायत्तसंस्थया कृतं योजनायोगस्य निमित्तम् । देशस्य ३० अधिकेषु जनपदेषु तया एतत् कार्यं कृतम् । अधिकसप्त-ऊनदशवर्षीयाणाम्, अधिकदश-ऊनचतुर्दशवर्षीयाणां च स्तरे सर्वेक्षणं प्रवृत्तम् । एतस्मात् ज्ञायते यत् वर्षारम्भे दश बालिकाः विद्यालयं प्रविशन्ति चेत् तासु षट् बालिकाः वर्षसमाप्तितः पूर्वम् एव विद्यालयं परित्यजन्ति इति ।

विद्यालयं गच्छत्सु पादांशमिताः बालाः (बालकाः बालिकाः च) उक्तस्य लेखने अपि असमर्थाः । उत्तरप्रदेशस्य अलहाबादलखनऊजनपदेषु स्थितेषु सर्वकारीयेषु उच्चप्राथमिक-माध्यामिकविद्यालयेषु अधीयानाः छात्राः सामान्यपठने अपि असमर्थाः । स्वायत्तसंस्थाभिः चाल्यमानानां विद्यालयानां स्थितिः किञ्चिदुत्तमा दृश्यते ।

यस्मिन् देशे विषूचिका-मलेरियाप्रभृतयः रोगाः निर्मूलिताः, यत्र च पोलियोप्रभृतीनां रोगाणां निवारणाय प्रयासः विशेषतः क्रियमाणः अस्ति, तत्र अशिक्षितता किमर्थम् एवं बाधते ? २०२० तमवर्षस्य समाप्त्यभ्यन्तरे भारतं शक्तिशालिराष्ट्रत्वं प्राप्तुम् इच्छति । सा स्थितिः तदा एव प्राप्येत यदा भारतवासी सर्वोऽपि सामान्यः अक्षरज्ञः वा भवेत् । एतस्मिन् क्षेत्रे कार्यं कर्तुम् उत्तमस्य दिनस्य मुहूर्तस्य वा प्रतीक्षा तु करणीया नास्ति ।

सम्पादकः - विश्वम्

Visit us at : <http://www.chandamama.org>

एवमासन् महान्तः तारुण्ये..

दारिद्र्यस्य अनुभवः

जी वने ये सर्वदा सुखेन तिष्ठन्ति तैः दरिद्राणां कष्टं न ज्ञायते । वयं दरिद्रान् दृष्ट्वा किं कुर्मः ? प्रायः तं दरिद्रम् अपश्यन्तः एव ततः अग्रे गच्छामः । किन्तु पूर्वं तादृशः कश्चन बालकः आसीत्, यः सर्वं ज्ञात्वा अपि दरिद्रवत् जीवितुम् इच्छन् दरिद्रैः सहपाठिभिः सह निवासं कृतवान् । सः अग्रिमे जीवने महापुरुषः सञ्जातः इति तु कोऽपि आश्चर्यस्य विषयः न ।

सः एव जर्मन्देशे स्थितस्य कस्यचन क्रैस्तपुरोहितस्य पुत्रः आल्बर्टः । एषः सर्वदा स्वस्य प्रियमित्रेण जार्जनिश्चोमेन सह भवति स्म ।

कदाचित् सायं शालातः गृहं प्रति आगमनसमये मित्रं जार्जः आल्बर्टम् अपृच्छत् - “भवान् मया सह मल्लयुद्धं करोति किम् ?” इति ।

आल्बर्टः अङ्गीकृतवान् । उभयोः मध्ये मल्लयुद्धं जातम् । आल्बर्टः एव जयं प्राप्तवान् । तदा सः सन्तोषेण मित्रं पृष्ठवान् - “कथम् आसीत् ?” इति ।

तदा मित्रं खेदेन अवदत् - “सप्ताहे द्विवारं भवता यादृशः स्वादुः मांसाहारः प्राप्यते तादृशः एव यदि मयापि प्राप्तः स्यात् तर्हि अहमेव भवन्तं जितवान् स्याम्” इति ।

एतत् श्रुत्वा आल्बर्टः मौनेन गृहं प्रत्यागतः । जार्जं तं पश्यन् स्थितवान् । तद्दिने अपि आल्बर्टगृहे मांसभोजनम् आसीत् । किन्तु आल्बर्टः बुभुक्षितः सन्नपि तत् न खादितवान् । गृहे सर्वेऽपि आश्चर्यचकिताः अभवन् । आल्बर्टस्य मनः मित्रस्य वचनमेव चिन्तयत् आसीत् । अतः स्वप्रकोष्ठं गतः सः निर्णयं कृतवान् यत् इतः परम् अहं मम मित्रमिव जीविष्यामि इति ।

तदारभ्य सः स्वनिर्णयं जीवने दर्शयन् वैभवजीवनं त्यक्त्वा सामान्यः इव व्यवहर्तुम् आरब्धवान् । गृहजनानां निन्दा, उपदेशः, भर्त्सनम् इत्यादिकं सर्वमपि तेन सोढम् । एषः बालकः एव अग्रे डा० आल्बर्ट श्वेतज्नाम्ना प्रसिद्धः । तेन दुर्बलानां सेवार्थं स्वस्य वैभवमयं जीवनं सर्वथा परित्यक्तम् । सः १९५२ वर्षे नोबेलशान्तिपुरस्कारं प्राप्तवान् ।

वाचकानां कृते कथास्पर्धा (जुलै) - परिणामः

स्वास्थ्यैकचिन्तकः वैद्यः

भू स्वामिनः प्रथमदर्शनात् एव वैद्यः अव-
गतवान् आसीत् यत् एतस्य न कोऽपि
रोगः इति । तथापि स्वस्य वृत्तिधर्मं स्मरन्
तस्य गृहं पुनः पुनः गच्छन् विविधैः प्रश्नैः
रोगस्य स्थितिम् अन्वेष्टुं प्रयासं कृतवान् ।
अतः एव बहुवारं तदीयं गृहं गतवान्-सः ।
तथापि भूस्वामिनि कोऽपि रोगः न दृष्टः तेन ।
अतः औषधदानस्य आवश्यकताम् अपश्यन्
सः वदति स्म - 'औषधम् अग्रे दास्यते' इति ।

भूस्वामिगृहस्य कर्मचारिभिः सह वार्तालापेन
वैद्यः अवगतवान् यत् आर्थिकक्लेशस्य कारणतः

भूस्वामी चिन्ताग्रस्तः सन् कुशः जातः अस्ति इति । भूस्वामी तु एतां कृशताम् एव रोगस्य
फलं भावयति स्म । अतः एव सः वैद्यस्य मेलनं कृतवान् आसीत् ।

दिनानि गतानि । दैवकृपया भूस्वामिनः अर्थक्लेशाः अपगताः । तस्मात् तदीया चिन्ता
अपि अपगता । चिन्तायाः अपगमात् तस्य शरीरस्वास्थ्ये प्रगतिः जाता । षण्णां मासानाम्
अनन्तरं वैद्यः यदा तम् अपश्यत् तावता सः स्वस्थकायः जातः आसीत् । वैद्यः तं प्रवृत्तं सर्वम्
अवदत् । इदानीं भूस्वामिना अवगतं यत् वैद्यः औषधदानं किमर्थम् अग्रे सारयति स्म इति ।
धनसम्पादनाय अवसरे प्राप्ते अपि तद्विषये किञ्चिदपि चिन्तनम् अकृत्वा भूस्वामिनः स्वास्थ्यलाभम्
एव चिन्तितवतः वैद्यस्य व्यवहारं दृष्ट्वा भूस्वामी नितरां सन्तुष्टः । सः योग्येन उपायनदानेन तं
सत्कृतवान् ।

साहिलकुमारमिश्रः

प्लाट् - १, गृहसङ्ख्या - ४१, मुगलसराय, जिला - चन्दौली - २३२ १०१

उत्तरप्रदेशः

देव्याः महिमा

रा मदुर्गनामके ग्रामे ये कृषिकाः वसन्ति ते सर्वे अतिसामान्याः । तेषु अनक्षरज्ञाः एव अधिकाः । तेषां गृहाणि प्रायः कुटीरसदृशानि, तृणैः आच्छन्नानि च । ग्रामरक्षक-ग्रामप्रमुखादीनां केषाञ्चित् एव गृहाणि मृच्छदेन आच्छन्नानि सन्ति । ग्रामस्य मध्यभागे देव्याः मन्दिरम् अस्ति ।

ग्रामस्य कृषिकेषु ऐक्यभावस्य अभावः । लघुं विषयम् अधिकृत्य अपि कलहं कुर्वन्ति स्म ते ।

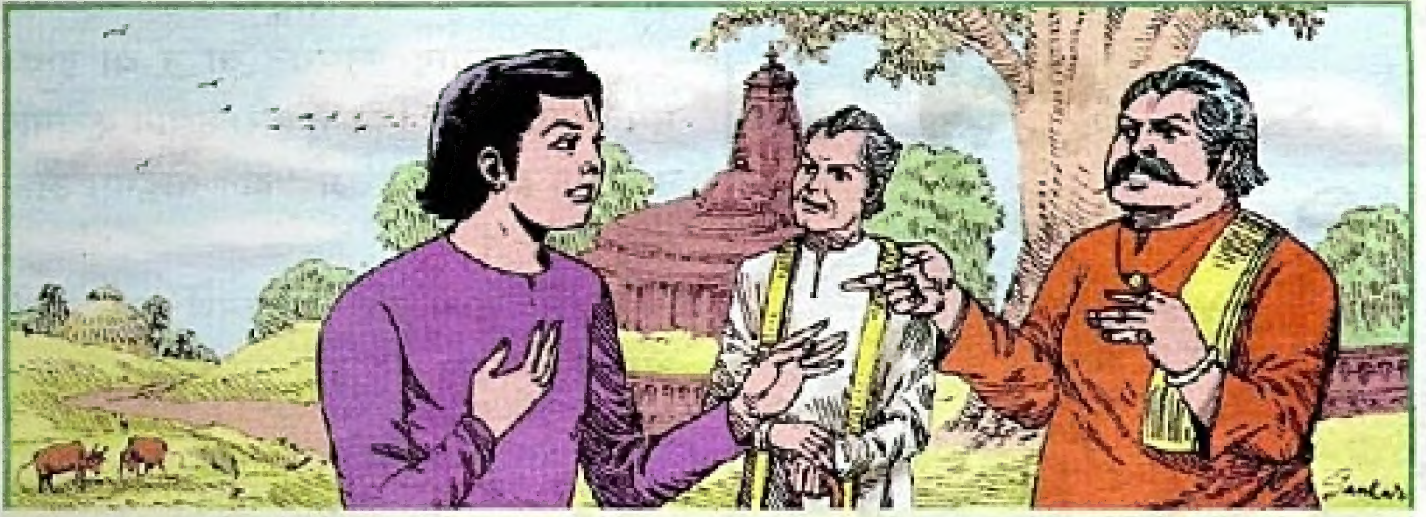
औष्ण्यकाले कदाचित् ग्रामस्थेषु कुटीरेषु अग्निस्पर्शः जातः । अग्निः इतरत्र अपि प्रासरत् । एतत् दृष्ट्वा ग्रामीणाः उच्चैः आक्रन्दनं कुर्वन्तः अन्यान् जागरूकतावचनानि वदन्तः कासारतः जलम् आनेतुम् उद्युक्ताः जाताः । अन्येषु गृहेषु अपि अग्निः यथा न प्रसरेत् तथा प्रयासः अपि तैः कृतः ।

अग्निं पूर्णतया निवार्य यदा ते गृहं प्रत्यागच्छन्तः आसन् तदा मन्दिरस्य अर्चकः तान् उक्तवान् - 'क्षणं तिष्ठन्तु' इति । सः तान् पुनः अवदत् - "अस्माकं देवी स्वस्य महिमानं दर्शितवती । अस्मान् जागरय्य रक्षितवती अपि" इति ।

अर्चकेण किम् उच्यमानम् अस्ति इति ग्रामीणैः न अवगतम् । तदा अर्चकः पुनः अवदत् - "अस्माकं देवी ज्वालानां द्वारा प्रकाशं प्रसारितवती । अतः वयम् अन्धकारे अपि कार्यं कर्तुं शक्तवन्तः । अन्यच्च, अग्निनिवारणप्रयासे अस्मासु ऐक्यम् आसीत् । एतत् सर्वदा भवतु इति देव्याः आशयः अस्ति" इति ।

अमोघा वाणी

हरि-गिरिनामकौ तरुणौ कस्मिंश्चित् ग्रामे आस्ताम् । तौ उभावपि प्रतिवेशिनौ । किन्तु तयोः व्यवहारशैली तु अतीव भिन्ना । हरिः गृहे मातापित्रोः कार्ये सदा साहाय्यं करोति । ग्रामीणैः सह तस्य व्यवहारोऽपि अतीव मधुरः । समानवयस्कानां बहूनां तरुणानां स्नेहम् अपि सम्पादितवान् अस्ति सः । एतेन सः सर्वेषां प्रशंसापात्रं जातः । सर्वे मातापितरः स्वपुत्रान् वदन्ति स्म यत् पुत्रः नाम हरिरिव भवेत् इति ।

गिरेः व्यवहारः पूर्णतया एतद्विरुद्धः एव । केनापि याचितः अपि सः किञ्चिदपि साहाय्यं न करोति । प्रातः निद्रातः तस्य उत्थानमेव महता विलम्बेन भवति । ज्येष्ठेषु न आदरः तस्य । विना कारणम् अन्यैः सह कलह-करणमपि तस्य स्वभावः । एवं सः सर्वेषां निन्दापात्रम् आसीत् । सर्वे मातापितरः तं दृष्ट्वा वदन्ति स्म यत् गिरिसदृशः पुत्रः कस्यापि न भवेत् इति ।

गिरिः जानाति स्म यत् एतत् मम अपमानाय इति । तथापि स्वव्यवहारः एव अस्य कारणम् इति तु सः न अङ्गीकरोति । सः सर्वान् वदति - “हरिरेव मम अस्याः परिस्थितेः कारणम्” इति । अतः सर्वदा सः हरिं निन्दन् तस्य द्वेषं करोति स्म । तथापि हरिः गिरिविषये अन्यथा न चिन्तितवान् ।

कोऽपि गिरेः दुर्गुणं यदि वदति तर्हि हरिः वदति - “सर्वेषां व्यवहारः समानः न भवति लोके । मया सह गिरेः तोलनं यत् जनैः क्रियते तत् तस्य अपमानं जनयति । अतः एव सः मम विषये क्रुद्धः । वस्तुतस्तु आवां सुहृदौ एव” इति ।

कदाचित् गिरेः मातुलः तस्य गृहं प्रति आगतः । तस्य नाम शङ्करः । सः आत्मना श्रुतान् विषयान् वदन् गिरिम् उक्तवान् - “पुत्र ! भवान् बुद्धिमान् अस्ति । अस्माकं ग्रामस्य भूस्वामी उभौ उद्योगिनौ इच्छति । तयोः अन्यतरः कार्यालये कार्यं कुर्यात्, अपरः

अन्यान्यवार्ताः सङ्गृह्य आनयेत् इति भू-
स्वामिनः इच्छा । भवान् वार्तासङ्ग्राहकः
भवतु । पार्श्वगृहवासी हरिः कार्यालयकार्यं
करोतु । भूस्वामी कञ्चन नियमम् उक्तवान्
अस्ति यत् उभौ अपि सहैव आगच्छतः चेत्
उद्योगं दास्यामि इति । वेतनमपि अधिकमेव
दास्यति सः” इति ।

“अहम् एकाकी गमिष्यामि चेत् भूस्वामी
मह्यम् उद्योगं न दास्यति किम् ?” इति पृष्ठवान्
गिरिः ।

“न । भूस्वामी तादृशौ एव इच्छति ययोः
वेतनविषये असन्तोषः न भवेत् । भवतः मित्रं
हरिः नितरां सज्जनः । भवन्तौ उभौ अपि
यदि मिलित्वा गच्छेतां तर्हि उभावपि उद्योगं
प्राप्तुं प्रभवेताम् । मम तु विश्वासः अस्ति यत्
भवतोः भविष्यम् उज्ज्वलं भविष्यति इति”

इति गिरि बोधितवान् शङ्करः ।

“मया उद्योगः लप्स्यते वा न वा इत्यत्र
मम चिन्ता नास्ति । किन्तु हरिः उद्योगं कथमपि
न लभेत इति मम इच्छा” इति सोद्वेगम् उक्त-
वान् गिरिः ।

“हरिः तु सज्जनः । किमर्थं तस्मै एवम्
असूयति भवान् ?” इति आश्चर्येण पृष्ठवान्
शङ्करः ।

“हरेः व्यवहारं मम व्यवहारेण तोलयन्तः
जनाः मां बहुधा निन्दन्ति । अतः मम भविष्यम्
उज्ज्वलं न भविष्यति चेदपि न कापि चिन्ता
मम । हरेः भविष्यं कदापि उज्ज्वलं न भवेत्
इत्यत्र एव विशेषतात्पर्यं मम” इति गिरिः
उक्तवान् ।

एतेन शङ्करः अवगतवान् यत् गिरिः ईर्ष्या
ज्वलन् अस्ति इति । सः तस्मिन्नेव दिने हरिमपि
दृष्ट्वा सर्वं विषयं श्रावयित्वा उक्तवान् -
“भवतोः उभयोः अपि एषः उत्तमः
अवसरः । कथमपि भवान् गिरि बोधयित्वा
अस्मिन् विषये तस्य अङ्गीकारं प्राप्नोतु” इति ।

हरिः तस्य वचनम् अङ्गीकृत्य गिरि दृष्ट्वा
सर्वं बोधितवान् । हरेः वचनं श्रुत्वा गिरिः
अवदत् - “अनेकैः जनैः उक्तं यत् सः भूस्वामी
सज्जनः न इति । सः मां कार्यालयकार्ये नियोज्य
भवन्तं वार्तासङ्ग्राहकं कुर्यात् । ततः केषुचित्
एव दिनेषु मम कार्ये दोषम् अन्विष्य, भवतः
कार्ये अपि दोषम् उद्घाट्य आवाम् उद्योगात्
निष्कासयेत्” इति ।

तदा हरिः उक्तवान् - “मम तु भासते यत्
अस्मिन् विषये भवान् भ्रमेण पीडितः अस्ति
इति । अतः पुनः चिन्तयतु” इति ।

गिरिः कोपेन हरिम् उक्तवान् - “अस्तु नाम । अहं भ्रमाधीनः एव स्याम् । किन्तु मम वचनं तु सर्वदा अमोघमेव भविष्यति । यत् वदामि तत् सम्पन्नमित्येव । मम गृहे सर्वे वदन्ति यत् भवन्मुखात् यत् वाक्यं बहिः निस्सरति तत् अवितथमेव भविष्यति इति । कदाचित् मम इच्छा जाता यत् गृहे क्षीरं विनष्टं भवेत् इति । मया तदेव शब्दैः उक्तम् । तद्दिने गृहे क्षीरं विनष्टमेव । दिनत्रयात् पूर्वं मम मनसि चिन्तनम् आगतं यत् उद्याने स्थितेभ्यः वृक्षेभ्यः जलं दातव्यम् इति । तदा मम मुखात् - ‘यदि वृष्टिः भवेत् तर्हि वरम्’ इति वचनं निर्गतम् । एतस्य वाक्यस्य निःसृतिसमनन्तरम् एव वृष्टिः आगता । मया उक्तम् अस्ति इदानीं यत् भूस्वामी दुष्टः इति । तत् तथैव भविष्यति, न तु अन्यथा । मम वचने विश्वासः भवतु भवतः” इति ।

“भवतः कल्पनाः समीचीनाः उत न इति तु अहं न जानामि । किन्तु उद्योगस्य प्राप्तिः मम हस्तात् च्युता किल इति दुःखं मां बाधते” इति खेदेन उक्तवान् हरिः ।

“भवतः या अवस्था, सा एव अवस्था ममापि । मम कारणात् एव उद्योगस्य अवकाशः नष्टः अभवत् इति भावः अस्ति भवतः मनसि । किन्तु एतत् असत्यम् । भवता इतोऽपि समीचीनः अवकाशः केषुचिदेव दिनेषु लप्स्यते । तदा, प्राप्तः अवकाशः विनष्टः इति या भावना इदानीं भवतः मनसि अस्ति तस्याः स्थाने महान् आनन्दः स्थास्यति । मम वाणी सदा अमोघा एव । मया उक्तं सर्वं सम्पत्स्यते एव” इति अवदत् गिरिः ।

ततः चतुर्षु एव दिनेषु गिरेः वचनस्य प्रभावेण इव काचन घटना संवृत्ता । हरेः दूरबन्धुः कश्चन केशवनामकः वार्ता प्रेषितवान्

यत् अविलम्बेन नगरम् आगत्य मां पश्यतु
इति ।

समुद्रवाणिज्यं कुर्वन् सः केशवः प्रभूतं
धनं सम्पादितवान् आसीत् । तस्य सन्ततिः न
आसीत् । वार्धक्ये स्थितः सः गृहे एव विश्रान्त-
जीवनं यापयति । तस्य काचन इच्छा यत् एषा
प्रभूता सम्पत्तिः परोपकाराय भवेत् इति ।
अतः तादृशं दायित्वं स्वीकर्तुं कश्चन समर्थः
योग्यः तरुणः तेन अपेक्षितः आसीत् । तदा
तेन हरिः स्मृतः । 'हरिः मम सम्पत्तेः पाद-
भागस्य अधिकारी भवतु, अन्यस्य पादोन-
भागस्य योग्यम् उपयोगं तद्द्वारा कारयिष्यामि'
इति चिन्तितम् आसीत् केशवेन ।

केशवस्य सूचनाया अनुसारं हरिः नगरम्
आगतः । केशवः हरिं बहु इष्टवान् । ततः
केषाञ्चन दिनानाम् अनन्तरं हरिः स्वग्रामम्
आगत्य, कष्टस्थितौ ये साहाय्यं कृतवन्तः
तेभ्यः सर्वेभ्यः अपि उपायनानि दत्तवान् ।
तथा उपयानस्वीकर्तृषु मातापितरौ, भ्रातरः,
भगिन्यः, गुरवः, मित्राणि इत्यादयः सर्वेऽपि
आसन्, ऋते गिरेः ।

एतत् ज्ञातवन् गिरिः हरिं दृष्ट्वा सविषादम्

उक्तवान् - 'मम अमोघायाः वाण्याः प्रभावात्
एव भवता एतादृशी स्थितिः प्राप्ता । जनाः
भवतः प्रशंसां कुर्वन्ति । किन्तु उपायन-
दानसमये भवता अहमेव विस्मृतः इति तु
आश्चर्याय एव' इति ।

एतत् श्रुत्वा हरिः उक्तवान् - 'भवतः
इच्छा आसीत् यत् मया उद्योगः न प्राप्तव्यः
इति । अतः एव प्राप्तम् उद्योगमपि भवान्
त्यक्तवान् । कस्यचन वाणौ तदा एव अमोघा
भवितुम् अर्हति, यदा च तस्य हृदयं पवित्रं
निर्मलं च भवेत् । एतत् भवति नास्त्येव ।
पूर्वम् उक्तं घटनाद्वयमपि स्वार्थसम्पादनाय
भवता एव कल्पितम् । अपि च दुष्टं कार्यं
यत् घटते तत् अमोघवाण्याः प्रभावेण न ।
जनाः भवद्विषये वदन्ति 'तस्य जिह्वायां
कृष्णवर्णं चिह्नम् अस्ति' इति । एतादृशाया
अयोग्याय भवते उपायनदानमपि
अनुचितमेव । ये मया उपायनदानाय आहूताः
तेषु सौजन्यम् अस्ति । अत एव अहं भवते
किमपि उपायनं न दत्तवान्' इति ।

हरेः अनेन उत्तरेण किमपि वक्तुम् अशक्तः
गिरिः शिरः अवनमय्य ततः निर्गतवान् ।

भल्लूकमान्त्रिकः

१३

[राजा दुर्मुखः स्वराज्यं बलात् वशीकृतवन्तं सामन्तम् अनुसृत्य गत्वा दुर्गस्य अन्तः गतवान् । वधकभल्लूकः उग्रदण्डः च दुर्गभित्तेः द्वारस्य भञ्जनाय प्रयासरतौ आस्ताम् । तावता तत्रत्यैः मायामर्कटः दृष्टः । कालीवर्मणः भल्लूकमान्त्रिकस्य च आगमनं दृष्ट्वा मायामर्कटः दुर्गस्य अन्तर्भागं प्रति गतवान् । एतदनन्तरम् ...]

कालीवर्मणः भल्लूकमान्त्रिकस्य च दर्शनात् वधकभल्लूकः नितरां सन्तुष्टः । सः उत्साहेन नृत्यन् परशुं भ्रमयन् - "अहो ! बहूनां दिनानाम् अनन्तरं भवतोः दर्शनं प्राप्तं मया । परमं सौभाग्यं मम । मम सर्वाणि कष्टानि अपगतानि इव" इति अवदत् ।

भल्लूकमान्त्रिकः महिषात् अवतीर्य वधकभल्लूकस्य समीपं गत्वा अवदत् - "अये, सः मर्कटरूपी वस्तुतः न मर्कटः । मिथ्यामिश्र-नामकस्य मान्त्रिकस्य शिष्यः भ्रान्तमतिः सः ।

सः मम मन्त्रदण्डं चोरितवान् अस्ति । तस्य मन्त्रदण्डस्य प्राप्त्यर्थम् आदौ अस्माभिः प्रयासः करणीयः" इति ।

कालीवर्मा उग्रदण्डराक्षसादीन् आश्चर्येण पश्यन् वधकभल्लूकम् अपृच्छत् - "वधकभल्लूक ! राक्षसः, गजः, भिल्लतरुणः इत्यादीन् भवान् कथं वा एतावता अल्पेन कालेन सम्पादितवान् ?" इति ।

एतत् श्रुत्वा मन्दहासं प्रकटयन् उग्रदण्डः कालीवर्माणम् उद्दिश्य - "कालीवर्मनामकः

द्यातयति" इति ।

भल्लुकमान्त्रिकः पिहितं दुर्गद्वारं परीक्षा-
दृष्ट्वा सकृत् दृष्ट्वा अवदत् - "मम गुरुम्
एव कष्टगते पातितवतः तान्त्रिकस्य शिष्यः
अस्ति एषः मायामर्कटः । एषः मां गुप्तरूपेण
अनुसरन् अस्ति इति मया न ज्ञातम् आसीत् ।
अतः मया मन्त्रदण्डविषये विशेषावधानं न
दत्तम् आसीत् । मन्त्रदण्डं नदीतीरे वृक्ष-
शाखायां संस्थाप्य मया स्नानाय गतम् । तदेव
प्रमादाय जातम्" इति ।

वधकभल्लुकः परशोः धारां हस्तेन सकृत्
स्पृष्ट्वा भल्लुकमान्त्रिकसमीपम् आगत्य अवदत्
- "मान्यवर ! मान्त्रिकप्रभो ! मन्त्रदण्डः
नष्टः इति खेदः सर्वथा मास्तु भवतः । एषः
मम परशुः अपि मन्त्रप्रभावयुक्तः एव । एतस्य
प्रभावतः राक्षसः उग्रदण्डः अपि भीतः ।
अतः एतं स्वीकृत्य भवान् मां यथापूर्वं मानवं
करोतु" इति ।

"भवता गुरवे भल्लुकमान्त्रिकाय राज्ञः
दुर्मुखस्य शिरः अर्पणीयं खलु ? किं तत्
विस्मृतं भवता ?" इति अपृच्छत् राक्षसः
उग्रदण्डः ।

दुर्मुखस्य नाम्नः श्रवणात् भल्लुकमान्त्रिकः
आश्चर्यचकितः सन् अवदत् - "वधक-
भल्लुक ! किं सः राजा इतोऽपि जीवति ?
सामन्तः सूर्यभूपतिः कः ? दुर्गस्य अन्तः
कयोः युद्धं प्रचलति ?" इति ।

वधकभल्लुकः राज्ञः दुर्मुखस्य अनुसरणात्
आरभ्य प्रवृत्तं सर्वम् अपि सङ्क्षेपेण विवृत्य -
"मान्त्रिकप्रभो ! यथा अस्माभिः चिन्तितं
तथा राजा दुर्मुखः न महादुष्टः । अतः अग्रे

क्षत्रियतरुणः भवान् एव खलु ? भवतः
विषये मया वधकभल्लुकस्य मुखात् बहु श्रुतम्
अस्ति । भवता सह आगतः भल्लुकमान्त्रिकः
एव स्यात्" इति उक्त्वा चन्द्रशिलादेशस्य
राज्ञः जितकेतोः मन्त्रिणं, तदीयं सैन्यं च दर्शयन्
पुनः अवदत् - "कालीवर्मन् ! मायामर्कटस्य-
मुखात् अस्माभिः श्रुतं यत् राज्ञः जितकेतोः
सैनिकाः भवतः ग्रहणाय एव आगताः इति ।
तेभ्यः आत्मा कथं रक्षणीयः इति किं चिन्तितं
भवता ?" इति ।

भल्लुकमान्त्रिकं पश्यन् कालीवर्मा अवदत्
- "गुरुवर्य ! स्वसामर्थ्यं राजानं जितकेतुं
सकृत् अवगमितवान् आसीत् भवान् । एवं
स्थिते अपि तस्य मन्त्री जीवगुप्तः अस्माकम्
अनुसरणं किमर्थं कुर्वन् अस्ति इति तु न
ज्ञायते । सर्वम् एतत् जितकेतोः अविवेकितां

किं करणीयम् इति विषये पुनश्चिन्तनम् अपि वरम् एव । ततः पूर्वं मां मानवरूपेण परिवर्तयतु इति सविनयप्रार्थना मम । एतस्मात् भल्लूकरूपात् नितरां जुगुप्सितः अस्मि अहम्” इति अवदत् ।

“गुरुवर्य ! वराकस्य एतस्य इच्छां पूरयतु कृपया” इति सानुरोधम् अवदत् भल्लूक-मान्त्रिकं कालीवर्मा अपि ।

एतत् अङ्गीकुर्वन् भल्लूकमान्त्रिकः परशुं गृहीत्वा क्षणकालं यावत् कमपि मन्त्रम् अपठत् । ततः तेन परशुना वधकभल्लूकस्य पादौ अस्पृशत् । अनन्तरक्षणे वधकभल्लूकस्य पादौ मानवपादरूपेण परिवृत्तौ । ततः मान्त्रिकः वधकभल्लूकस्य एकैकम् अपि अङ्गं परशुना अस्पृशत् । तानि सर्वाणि अङ्गानि मानवाङ्गानि जातानि । किन्तु शिरोमात्रं भल्लूकशिरोरूपेण अतिष्ठत् ।

मानवरूपं प्राप्तम् इति चिन्तयन् वधक-भल्लूकः नितरां सन्तुष्टः । सः भल्लूकमान्त्रिकं साष्टाङ्गं प्रणम्य - “मान्त्रिकप्रभो ! बहूनां दिनानाम् अनन्तरं मया मानवरूपं प्राप्तम् अस्ति । अहं नितरां प्रमुदितः अस्मि । मम आनन्दः शब्दैः वर्णयितुम् अशक्यः” इति अवदत् ।

एतत् वचनं श्रुत्वा नागमल्लादयः सर्वे उच्चैः हसितवन्तः । वधकभल्लूकः महता आश्चर्येण तान् अपश्यत् । राक्षसः उग्रदण्डः वधकस्य शिरः स्वागदया स्पृष्ट्वा अवदत् - “मित्र ! भवता मानवशरीरं प्राप्तम् इति तु सत्यम् एव । किन्तु भवतः शिरः भल्लूकशिरः एव अस्ति खलु” इति ।

वधकः हस्ताभ्यां शिरः स्पृष्ट्वा भल्लूक-शिरस्कृत्वं दृढीकृत्य विषादमिश्रितेन स्वरेण अवदत् - “मान्त्रिकप्रभो ! किमेतत् कृतं भवता ! मानवानां मध्ये मदीयम् एतत् रूपम् उपहासास्पदं भवेत् निश्चयेन । एतेन रूपेण अहं मानवानां मध्ये जीवितुं न अर्हामि । भवत्कारणतः इतो भ्रष्टः, ततोऽपि भ्रष्टः जातः अस्मि अहम् । कृपया रक्षणीयः अहम्” इति ।

तदा भल्लूकमान्त्रिकः चिन्तापूर्णेन स्वरेण अवदत् - “वधक ! एतावता एव सन्तोष्यं भवता । भवतः मुण्डं भल्लूकस्य एव चेदपि तस्य अन्तः स्थितं मस्तिष्कं तु मानवस्य एव खलु ? मायामर्कटरूपेण आगतः भ्रान्तमतिः मम मन्त्रदण्डं यत् चोरितवान् तस्य कारणतः मम मन्त्रशक्तिः क्षीयमाणा अस्ति । अतः

अहं भवन्तं पूर्णरूपेण मानवं कर्तुं न शक्त-
वान् । मम मन्त्रदण्डः यदा प्रतिप्राप्स्यते तदा
भवतः पूर्णमानवरूपतां कल्पयितुं प्रयासं
करिष्यामि" इति ।

एतत् श्रुत्वा वधकभल्लूकः खेदेन अश्रूणि
स्त्रावयन् अवदत् - "मम एतत् विलक्षणं
रूपं दृष्टवान् राजा जितकेतुः मह्यं पुनरपि
प्रधानवधकपदं दद्यात् इत्यत्र मम न कोऽपि
विश्वासः" इति ।

कालीवर्मा वधकभल्लूकस्य समीपं गत्वा
तस्य स्कन्धे हस्तं संस्थाप्य अवदत् - "मित्र !
अलं चिन्तया । भल्लूकमान्त्रिकस्य मन्त्रदण्डः
चोरितः अस्ति इति वार्ता ज्ञातवान् जितकेतुमन्त्री
जीवगुप्तः अस्माकं ग्रहणाय अत्र उपस्थितः
अस्ति । भवान् तं शरणं गच्छतु । सः भवते
उद्योगं दद्यात्" इति ।

वधकभल्लूकः जीवगुप्तदिशि दृष्टिं प्रसार्य
भीतियुक्तेन स्वरेण अवदत् - "राजा उद्योगं
दद्यात् वा न वा इत्यत्र मम सन्देहः अस्ति ।
किन्तु जितकेतुविषये तु मम पूर्णः विश्वासः
अस्ति यत् सः म शिरश्छेदम् एव कारयिष्यति
इति" इति ।

एतत् श्रुत्वा भल्लूकमान्त्रिकः परशुं वधक-
भल्लूकाय यच्छन् - "वधकभल्लूक ! एषः
परशुः भवत्समीपे एव भवतु । एतस्यापि
काचित् मन्त्रशक्तिः तु अस्ति एव खलु ?
अतः आपत्काले एषः परशुः भवतः रक्षणं
करिष्यति" इति उक्त्वा स्वस्य कटौ स्थितं
खड्गं हस्तेन गृहीत्वा अवदत् - "एषः खड्गः
मायावानरेण अपहृतः मन्त्रदण्डः इव न स्यात्
नाम, तथापि मद्रक्षणाय तु एषः पर्याप्तः एव"
इति ।

"आत्मरक्षणं मम मुख्यसमस्या न । मम
उद्योगस्य का गतिः भवेत् ? एते नागमल्लादयः
यथा यात्रिकाणां लुण्ठनं कुर्वन्ति तथा निन्द्यं
कार्यम् अहं तु कर्तुं न शक्नोमि" इति अवदत्
वधकभल्लूकः ।

एतत् श्रुतवान् नागमल्लः महान्तं क्रोधं प्राप्य
हस्तेन खड्गं गृहीत्वा इतस्ततः चालयन् - "अये
भल्लूकशिरस्क ! किं मां निन्द्यं भावयति
भवान् ? सैनिकानां जनानां च साहाय्येन
किमपि कार्यं विशेषक्लेशं विना साधयितुं
शक्येत । किन्तु घोरे अरण्ये प्रयाणिकानां
लुण्ठनं करणीयं चेत् धैर्यं साहसप्रवृत्तिः च
भवेत् एव । एषोऽहं मम एतं खड्गं पार्श्वे
स्थापयामि । भवान् अपि परशुं परित्यज्य
मल्लयुद्धाय सन्नद्धः भवतु । कः शूरः इति

निर्णयः अत्रैव भवतु नाम" इति वदन् मल्ल-
युद्धाय सज्जः जातः ।

तदा भल्लूकमान्त्रिकः क्रोधं प्राप्य सर्वान्
पश्यन् कालीवर्माणम् अवदत् - "काली-
वर्मन् ! एते मूर्खाः न जानन्ति यत् कीदृशी
विपत् उपस्थिता अस्ति इति । अस्माकं
शिरश्छेदाय जितकेतोः मन्त्री योजनां कृतवान्
अस्ति । एषः दुर्गस्य बहिर्भागे स्थितः
अपायः । दुर्गस्य अन्तर्भागतः अपि अपायः
अस्ति एव । अन्तः प्रचलति युद्धे यस्य जयः
भविष्यति तं मायामर्कटः अवश्यं प्रेरयिष्यति
अस्माकं सर्वेषां संहाराय । एतत्सर्वम् अजानन्तः
एते परस्परकलहे निमग्नाः सन्ति इति तु महते
खेदाय" इति ।

"अयि भोः, सर्वैः श्रुतं खलु भल्लूक-
मान्त्रिकस्य वचनम् ? अत्रत्यानां सर्वेषां नायकः
कः इति ज्ञायते खलु भवद्भिः सर्वैः अपि ?"

इति खड्गहस्तः कालीवर्मा उच्चेन स्वरेण
अवदत् ।

तदा तत्रत्याः सर्वे ऐककण्ठ्येन अवदन् -
"जयतु कालीवर्मा !" इति ।

कालीवर्मा तृप्तिं प्रकटयन् राक्षसस्य उग्र-
दण्डस्य समीपं गन्तुं यावत् उद्युक्तः तावता
जीवगुप्तस्य कक्षेन अश्वारोही सैनिकः खड्गम्
अधोमुखतया गृहीत्वा तत्र उपस्थितः ।

सः सर्वान् उद्दिश्य अवदत् - "भोः,
भोः ! सर्वे सावधानतया शृण्वन्तु । अहं
महाराजस्य जितकेतोः मन्त्रिणः जीवगुप्तस्य
सन्देशं स्वीकृत्य अत्र उपस्थितः अस्मि" इति ।

"अतः एव भवान् खड्गम् अधोग्रतया
गृहीत्वा आगतवान् अस्ति ! भवतु नाम ।
भवता आनीतः सः सन्देशः कः ?" इति
अपृच्छत् कालीवर्मा ।

“महामन्त्रिणः जीवगुप्तस्य आदेशः अस्ति यत् प्रधानवधकेन अविलम्बेन एव तत्समीपे उपस्थातव्यम् इति । राज्ञः मरण-दण्डनाज्ञातः आत्मानं रक्षित्वा सञ्चरतः कालीवर्मणः बन्धनं करणीयम् इत्यपि तेन आज्ञा कृता अस्ति” इति अवदत् सः अश्वारोही ।

वधकभल्लूकः द्वित्रक्षणान् यावत् मौनेन स्थित्वा ततः शिरः अवनमय्य कालीवर्माणम् अवदत् - “कालीवर्मवर्य ! मया इदानीं किं करणीयम् ? यदि अहं एतत् भल्लूकशिरः धरन् चन्द्रशिलानगरं गच्छेयं तर्हि तत्रत्याः बालकाः शिलाप्रहारेण मां मारयेयुः अपि । आत्मरक्षणाय मया इदानीं को वा मार्गः आश्रयणीयः ?” इति ।

कालीवर्मा स्वस्य खड्गस्य अग्रेण वधक-भल्लूकं स्पृशन् उक्तवान् - “वधकभल्लूक ! भवतः स्वामिभक्तिः प्रशंसार्हा एव अस्ति । दुर्गस्य अन्तः स्थितस्य पायामर्कटस्य ग्रहणम् अस्माकम् आद्यं कर्तव्यम् । तावत्कालम् अपि यदि दुर्मुखः सजीवं स्थितः स्यात् तर्हि तस्य रक्षणाय प्रयासः अस्माकम् अपरं

कार्यम् । जितकेतुतः अपि दुर्मुखः एव उत्तमः इति भाति । जीवगुप्तस्य मन्त्रिणम् उद्दिश्य उत्तरं वक्तव्यं खलु ? उपस्थितस्य दूतस्य शिरः कर्तनीयम् उत तस्य खड्गं छिन्नीकृत्य इतः सः प्रतिप्रेषणीयः इति तु भवता एव निर्णेतव्यम्” इति ।

वधकभल्लूकः झटिति अग्रे गत्वा अश्वा-रोहिणः हस्ते स्थितं खड्गं वशीकृत्य खण्डशः छिन्नीकृत्य तान् खण्डान् दूरे क्षिप्त्वा - “अये दूत ! मया जितकेतुतः वेतनं प्राप्तम् । प्रतिफल-रूपेण वधककार्यं कृतम् अपि । तस्मात् अहम् ऋणात् मुक्तः अस्मि एव । भवान् जीवगुप्तं वदतु यत् विना प्रतिवचनम् इतः प्रतिगन्तव्यम् इति । अन्यथा मया तस्य शिरः कर्तयित्वा शिरीषभैरवाय अर्पयिष्यते” इति ।

एतत् श्रुत्वा नितरां भीतः सः अश्वारोही ततः निर्गमनाय यावत् स्वस्य अश्वं प्रेरितवान् तावता दुर्गद्वारसमीपात् घोषणध्वनिः श्रुतः - “कालीवर्मा जयतात्” इति ।

भल्लूकमान्त्रिकः अन्ये च दुर्गद्वारदिशि दृष्टिं प्रसारितवन्तः । दुर्गद्वारं ज्वलत् दृष्टं तैः ।

- (अनुवर्तते)

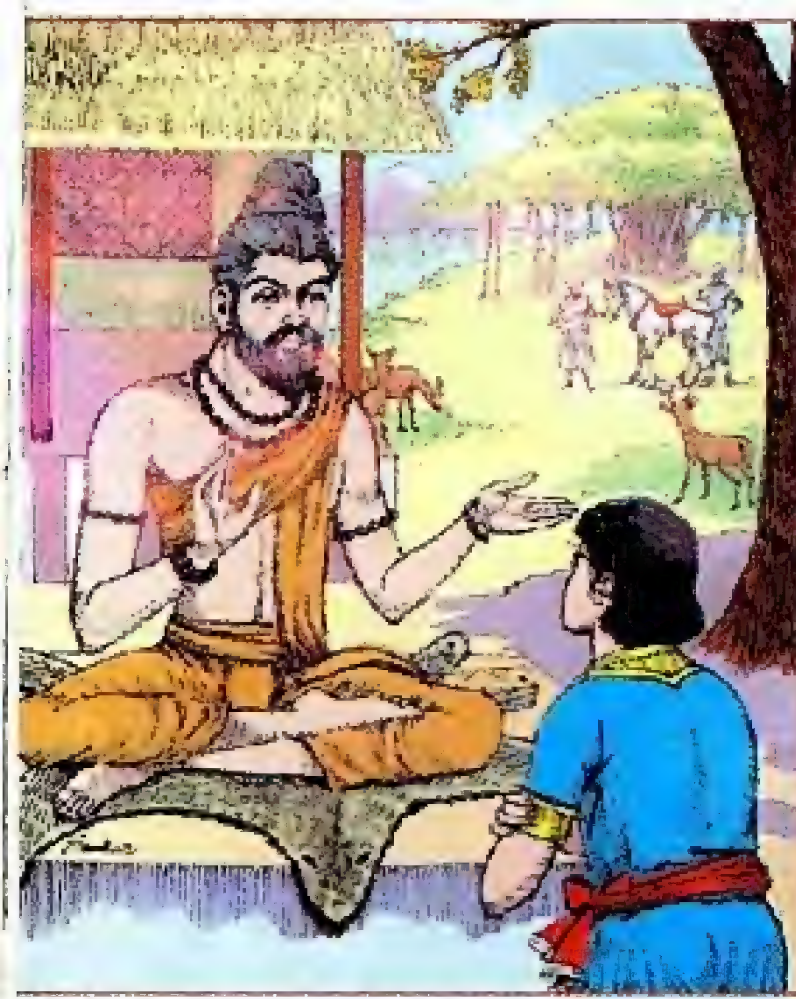

राजा चोर

दृष्टवती त्रिति । नरपि वृक्षस्य समीपं गत्वा वृक्षम् आरुह्य शखायां लम्बमानं शवं स्कन्धे आरोप्य अधः आगत्य यथापूर्वं मौनेन श्मशानं प्रति प्रस्थितवान् । तदा शवान्तर्गतः वेतालः अवदत् - “अये राजन् ! भवतः एषः कठोरः परिश्रमः मयि आश्चर्यं जनयति । मम तु भाति यत् कीऽपि भवन्तम् अपमानितवान् स्यात्, तदर्थम् एव भवान् आत्मनः अपमानस्य गोपनाय एतादृशे कार्ये प्रवृत्तः स्यात् इति । स्वस्य अपमानं सर्वेऽपि गोपयितुम् इच्छन्ति इति तु सहजम् एव । राजादिषु जनेषु तु एतादृशी प्रवृत्तिः आधिक्येन दृश्यते । पूर्वं सुनीलः नाम राजा अपि एवमेव व्यवहृतवान् आसीत् । केनचित् चोरेण वञ्चितः

विद्यार्जने विशेषासक्तिः दर्शिता, निरन्तर-
परिश्रमश्च कृतः । अतः एव अल्पे एव काले
सर्वाः विद्याः अधीताः भवता । सकलविद्या-
पारङ्गतस्य भवतः इतः परं गुरुकुले स्थितिः
न आवश्यकी । विद्या सर्वेषां मानवानां जीवने
नयनायते । शासकस्य जीवने तु सा विद्या
विशेषोपयोगिनी । अधिकारमणः स्वमत्यनु-
गुणं सूचनाः ददाति । राजा तासां युक्तायुक्तां
स्वज्ञानबलेन निर्णय शासनव्यवहारं निर्वहति ।
तदा एव शासनम् उत्कृष्टं भवितुम् अर्हति ।
राज्ञा परोपकारे अपि सदा आसक्तिः बोद्धव्या ।
परोपकारः एव जीवनस्य परमार्थः । एतत्
परमसत्यं कदापि न विस्मरणीयं भवता ।
एतदेव भवतः मया अपेक्ष्यमाणा गुरु-
दक्षिणा" इति ।

सः तम् अपमानप्रसङ्गं गोपयितुम् इच्छति स्म ।
अतः एव चोरः भटैः गृहीतः चेदपि राजा तं
कारागारात् विमुक्तं कृतवान् । न्यायस्थानम्
अपि अलङ्घ्यन् राजा एतादृशं व्यवहारं यत्
कृतवान् तत् सर्वथा अनुचितम् । भवतः
मार्गायासस्य परिहाराय, भवति विवेकस्य
जागरणाय च तस्य कथां विस्तरेण श्रावयामि ।
श्रद्धया शृणोतु तावत्" इति ।

अन्तरं वेतालेन कथा आरब्धा -

राज्ञः सुधीरवर्मणः पुत्रः सुनीलः । सः
दयानन्दमुनेः आश्रमे वसन् विद्याभ्यासं कृत-
वान् । अल्पे एव समये स्वकीयं विद्याभ्यासं
समापितवान् सः । उच्चं शिक्षणं प्राप्तवान्
आसीत् सः ।

कदाचित् गुरुः दयानन्दः सुनीलं स्व-
समीपम् आहूय अवदत् - "वत्स । भवता

सुनीलः भक्तिपूर्वकं गुरुं नमस्कृतवान् ।
गुरुः तं प्रीत्या उत्थाप्य आशिषा अनुगृहीत-
वान् ।

ततः गुरुकुलस्य अभिवृद्धयै पित्रा यानि
अमूल्यानि उपायनानि प्रेषितानि आसन् तानि
गुरवे भक्त्या समर्प्य सुनीलः राजधानीं
प्रत्यागतवान् ।

विद्यया सुशोभितः सन् प्रत्यागतवन्तं पुत्रं
दृष्ट्वा राजा नितरां सन्तुष्टः । मन्त्रिणां राजगुरोः
च परामर्शस्य अनुगुणं राजा सुधीरवर्मा पुत्रस्य
राज्याभिषेकं सर्वैर्भवन् निर्वर्तितवान् । सुनीलः
योग्येन क्रमेण राज्यशासनम् आरब्धवान्
अपि ।

गुरुकुलात् निर्गमनसमये गुरुणा यत् उक्तं
तत् सदापि सुनीलस्य कर्णयोः गुञ्जति स्म ।
सः छद्मवेषं धृत्वा राज्ये तदा तदा सञ्चरति

स्म, प्रजानां समस्याः स्वयम् अवगच्छति स्म च ।

विपत्तिग्रस्तानां कष्टस्य निवारणात् महान्तम् आनन्दम् अनुभवति स्म सः । प्रजानां समस्यायाः निवारणाय विविधान् मार्गान् अन्विष्यति स्म अपि ।

कदाचित् सः वणिग्वेषेण देशसञ्चारं कुर्वन् आसीत् । राजधानीतः अनतिदूरे एव प्रवहन्त्याः नद्याः तीरे किञ्चन अरण्यम् आसीत् । तत्परिसरे स्थितं कश्चित् ग्रामं प्राप्तवान् राजा ।

तावता कञ्चन आर्तनादः श्रुतः तेन - “मम पुत्रः रक्ष्यताम् । भो भोः, रक्ष्यतां मम पुत्रः” इति ।

एतम् आर्तनादं श्रुत्वा राजा तस्यां दिशि दृष्टिं प्रसारितवान् । तत्र कस्यचित् कूपस्य पार्श्वे स्थित्वा आर्तनादं कुर्वन् कश्चित् दृष्टः तेन ।

सः पुरुषः वणिग्वेषेण स्थितं राजानं दृष्ट्वा दैन्येन अवदत् - “महाशय ! मम पुत्रः कूपे पतितः । अहं तु विकलाङ्गः अस्मि । अतः कूपम् अवतरुं न शक्नोमि । कृपया भवान् मम पुत्रं रक्षतु” इति ।

राजा वस्त्रग्रन्थिं कूपस्य पार्श्वे स्थापयित्वा कूपस्य अन्तः गतवान् । कूपे सर्वत्र तेन अन्वेषणं कृतम् । किन्तु कूपे कोऽपि बालः न दृष्टः तेन । अतः सः कूपात् उपरि आगतवान् ।

तदा कूपसमीपे कोऽपि न आसीत् । तदीयः वस्त्रग्रन्थिः अपि न दृश्यते स्म । आत्मानं विकलाङ्गं कथितवान् जनः एव मां वञ्चितवान्

इति अवगत्य राजा मौनेन राजधानीं प्रतिगतवान् ।

दश दिनानि अतीतानि । कदाचित् राजा सिंहासने उपविष्टवान् आसीत् । तदा भट्टाः निगडबद्धहस्तं कश्चित् चोरं गृहीत्वा आनीतवन्तः ।

राजा तं सकृत् तीक्ष्णदृष्ट्या दृष्ट्वा सैनिकान् अपृच्छत् - “एतेन कः अपराधः कृतः ?” इति ।

“प्रभो ! आभूषणवणिजः पुण्यगुप्तस्य गृहे रात्रौ चोर्यसमये एषः अस्माभिः गृहीतः” इति अवदन् सैनिकाः ।

राजा क्षणं विचिन्त्य भट्टान् अवदत् - “अस्तु नाम । एतम् अद्य कारागारे स्थापयन्तु । श्वः एतस्य विचारणा करिष्यते मया” इति ।

भटाः राज्ञः आज्ञां पालयन्तः तं कारागारे स्थापितवन्तः ।

तद्दिने मध्यरात्रसमये राजा वणिज्मेघं भूत्वा कारागारं प्रविष्टवान् । निद्रां कुर्वन्तं चोरं जागरितवान् च ।

चोरः भीतिम् अनुभवन् उत्थितवान् । पुरतः स्थितं वणिजं दृष्ट्वा आश्चर्येण सः अपृच्छत् - "भवता कथम् अत्र आगतम् ? किं भवान् अपि चोरः ?" इति ।

तदा राजा उत्तरं किमपि अवदन् स्वस्य उष्णीषश्चप्रभृतीन् अपसारितवान् । तदा चोरः तं सम्यक् अभिज्ञातवान् । स्वस्य पुरतः स्थितं राजानं दृष्ट्वा सः नितरां दिग्भ्रान्तः जातः ।

सः महता भयेन कम्पमानः - "प्रभो, कृपया क्षन्तव्यः अहम् । असत्यम् उक्त्वा

भवन्तं वञ्चयित्वा चौर्यं कुर्वता मया महान् अपराधः कृतः । अग्रे एवं कदापि न करिष्यामि । कृपया अहं रक्षणीयः । कृपया मम अपराधः क्षन्तव्यः" इति वदन् राज्ञः पादौ गृहीतवान् ।

"अपराधिना दण्डः अवश्यं प्राप्तव्यः । वणिजः गृहे चौर्यसमये भवान् भटैः गृहीतः । एतस्य निमित्तं भवान् यथायोग्यं दण्डितः भवेत् एव । भवान् मां वञ्चितवान् यत् तदर्थं यः दण्डः भवेत् तं तु दूरीकर्तुं शक्नोमि अहम् । किन्तु कृपया यत् प्रवृत्तं तत् कमपि भवान् न वदेत् इति तु नियमः । किं भवता मम नियमः अङ्गीकरिष्यते ?" इति ।

"भवता यथा आदिश्यते तथा अवश्यं करिष्यामि प्रभो" इति अश्रूणि स्वावयन् अवदत् चोरः । राजा ततः कारागारतः निर्गतवान् ।

अनन्तरदिने भटाः चोरं राज्ञः पुरतः आनीतवन्तः विचारणाय । सभासदः सर्वे राज्ञः निर्णयस्य श्रवणे विशेषकुतूहलिनः आसन् ।

राजा चोरम् अपृच्छत् - "आभरण-वणिजः पुण्यगुप्तस्य गृहे चौर्याय किं भवता प्रयासः कृतः ?" इति ।

"आं प्रभो !" इति शिरः अवनमय्य अवदत् चोरः ।

"किम् एतत् भवतः प्रथमचौर्यम् ? अथवा चौर्यम् एव भवतः वृत्तिः अस्ति ?" इति अपृच्छत् राजा ।

"प्रभो ! चौर्यं मम वृत्तिः तु न । यदा मम अध्ययनं समाप्तं तदा कस्यचित् चौर्यस्य

आरोपः मयि अकस्मात् आपतितः । अहं तु निर्धनः निर्बलः च आसम् । अतः कारागार-
वासेन अहं दण्डितः अपि । वस्तुतः तु तत्
चौर्यं मया न कृतम् आसीत् । कारागारात्
बहिः आगमनस्य अनन्तरं मह्यं कोऽपि उद्योगं
न दत्तवान् । जीविकार्थं मया बहुधा भ्रमणं
कृतम् । तथापि कुत्रापि उद्योगः न प्राप्तः ।
महती बुभुक्षा मां पीडयति स्म । अतः अहं
जीवनात् जुगुप्सितः सन् मरणाय अरण्यं
गतवान् । कूपे पतनाय मर्तिं कृतवान् । किन्तु
तदर्थं धैर्यं न आसीत् । तावता तत्र कश्चित्
आगतः । अहम् उपायेन तं वञ्चयित्वा तदीयं
वस्त्रग्रन्थिम् आहारग्रन्थिं च चोरितवान् । तेन
आहारेण मम उदरं पूर्णं जातम् । वस्त्राणां
विक्रयणतः किञ्चित् धनम् अपि प्राप्तम् ।
तदा मम मनसि भावना आगता यत् चौर्यवृत्तिः
एव सरला इति । अतः अहं जीवनयापनाय
कानिचन चौर्याणि पुनः कृतवान् । ह्यः राज्ञौ

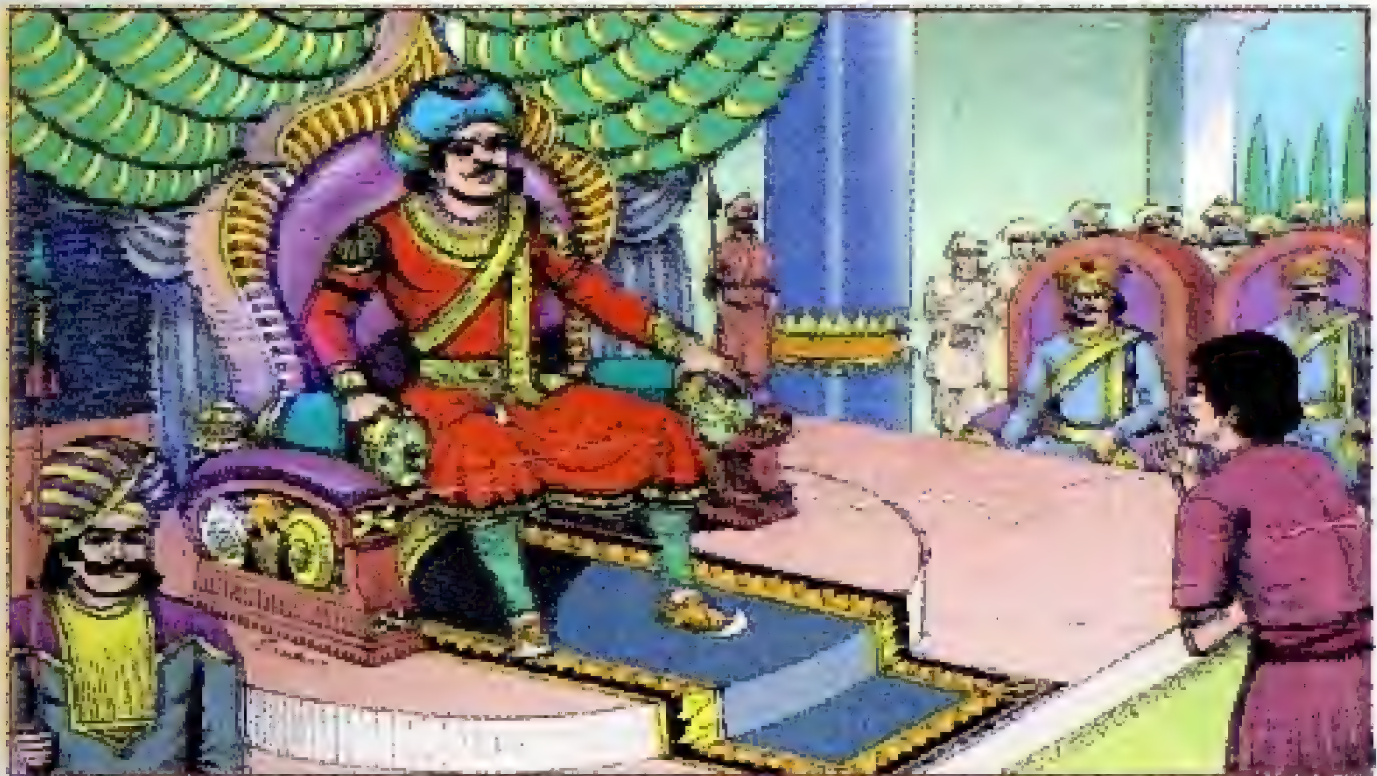
आभरणवणिजः गृहे यदा अहं चौर्याय उद्युक्तः
तदा भट्टाः मां गृहीतवन्तः" इति अश्रूणि
स्त्रावयन् अवदत् चोरः ।

"यदि जीवनयापनाय उत्तमः अवकाशः
प्राप्येत तर्हि किं भवान् चौर्यवृत्तिं त्यजेत् ?"
इति अपृच्छत् राजा ।

"निश्चयेन । चौर्यस्य कीदृशं फलम् इति
मया अवगतम् अस्ति एतावता एव । उत्तमस्य
जीवनस्य यापनाय यदि अवकाशः प्राप्येत
तर्हि अहम् अवश्यं चौर्यं त्यजामि" इति
अवदत् चोरः ।

"येषां वस्तूनि भवता चोरितानि तेषां वस्तूनि
भवता दशदिनाभ्यन्तरे प्रत्यर्पणीयानि, तेषां
क्षमा च याचनीया । तावत् भवता सह मम
भट्टाः केचन भविष्यन्ति । तदनन्तरं भवते
योग्यः उद्योगः दापयिष्यते मया" इति अवदत्
राजा ।

"एतत् शिरसा धार्यते महाप्रभो" इति

वदन् घोरः भटान् अनुसरन् ततः निर्गतवान् ।

राजा गुरोः वचनानि पुनः अपि स्मरन् आसनात् उत्थितवान् ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - “अये राजन् ! अपराधी अवश्यं दण्डितः भवेत् इति राजा वदति स्म एकत्र । अपरत्र सः एव चोरं क्षान्तवान् अपि । किम् एतत् विचित्रं न ? तत्रापि यः राजानम् एव वञ्चितवान् तमेव राजा क्षान्तवान् इति तु महते आश्चर्याय एव खलु ? कूपसमीपे या वञ्चना जाता तां मा प्रकाशयतु इति राजा किमर्थम् उक्तम् ? चोरः न दण्डितः चेत् किं राज्ये चौर्यप्रवृत्तिः न वर्धेत ? मम एतेषां प्रश्नानां समाधानं जानन् अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः सहस्रधा भग्नं भवेत्” इति ।

तदा मौनेन स्थातुम् अशक्तः त्रिविक्रमः अवदत् - “यः अपराधं कृतवान् तस्य दण्डनं भवेत् एव इति तु सत्यम् । किन्तु अस्माभिः एतदत्र न विस्मर्तव्यं यत् दण्डस्य उद्देशः अपराधिनः मनःपरिवर्तनम् एव इति । चोरः कारागारे यदा राजानं दृष्टवान् तदा एव चोरे परिवर्तनप्रक्रिया आरब्धा । चोरेण पश्चात्तापः

प्रकटितः इत्यतः राजा तस्य वचने विश्वासं कृतवान् । चोरः येन कारणेन चौर्ये प्रवृत्तः तत् कारणं निवारितं चेत् चोरः पुनः चौर्ये न प्रवर्तेत एव । एतम् अंशम् अवगच्छन् राजा चोराय आत्मपरिष्काराय कञ्चित् अवकाशं कल्पितवान् । अतः राज्ञः व्यवहारः नितराम् औचित्यपूर्णः अस्ति । कूपसमीपे यत् प्रवृत्तं तत् कुत्रापि न वक्तव्यम् इति राजा यत् उक्तं तस्यापि किञ्चन विशेषकारणम् अस्ति । परोपकारः आत्मना करणीयः इति इच्छन् राजा एतदपि इच्छति स्म यत् जनाः अपि परोपकारे प्रवृत्ताः भवेयुः इति । परोपकाराय उद्युक्तेन राज्ञा एव वञ्चना प्राप्ता इति जनैः यदि ज्ञायेत तर्हि ते परोपकारे प्रवृत्तिं न दर्शयेयुः इति चिन्तयन् राजा चोरम् अवदत् यत् एषा घटना कुत्रापि न प्रकाशनीया इति । अतः राज्ञः व्यवहारः सर्वथा औचित्यपूर्णः एव” इति ।

एवं वदता राजा मौनभङ्गः कृतः आसीत् । अतः शवान्तर्गतः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं मौनेन वृक्षस्य शाखाम् अवलम्बितवान् ।

रामायणस्य सन्ति त्रिशताधिकाः आवृत्तयः

रामायणं सर्वासु भारतीयासु भाषासु अपि अस्ति एव ।

बिली-सिन्थालीप्रभृतिषु वनजातीयभाषासु

तुळुभाषायां चापि अस्ति एव तत् । संस्कृत-

भाषायाम् एव २५ विधानि रामायणानि सन्ति !

अन्नामीस्, बलिनीस्, काम्बोडियन्, चैनीस्, जवानीस्,

लयोतिन्, मल्य्, थाय्, टिबेटिन् इत्यादिषु भाषासु

अपि तस्याः स्थितिः ज्ञापयति यत् दक्षिणपूर्वदेशेषु

अपि तस्य जनप्रियता अधिका एव अस्ति इति ।

युरोपीयासु भाषासु अपि रामायणं दृश्यते एव । कश्चन इतिहासज्ञः प्रतिपादयति यत् रामायणे

प्रतिपादिताः अंशाः कस्मिंश्चित् एकस्मिन् काले घटिताः न, प्रत्युत विभिन्नेषु कालेषु घटिताः

घटनाः अत्र एकसूत्रीकृत्य लिखिताः इति ।

विश्वपरम्परास्तरः प्राप्तः रेल्वेस्थानकेन

विश्वपरम्परास्तरः अधिगतः अस्ति मुम्बयीस्थेन छत्रपतिशिवाजिरेल्वेस्थानकेन । पश्चिमवङ्गराज्ये स्थितं दार्जीलिङ्गीयं रेल्वेस्थानकम् अपि एतादृशम् एव स्तरं वहति । छत्रपतिशिवाजिरेल्वेस्थानकं

जगति एव अतिसम्पर्दितं स्थानकम् इति श्रूयते ।

१७७८तमे वर्षे एतस्य निर्माणम् आरब्धम् ।

दशवर्षाभ्यन्तरे एतस्य निर्माणं समाप्तम् । तत्समये

विक्टोरियाराज्ञ्याः स्मरणाय 'विक्टोरिया टर्मिनस्'

इति तस्य नाम कृतम् । १९२९ तमे वर्षे १३

यानवेदिकाः (प्लेटफार्म्स्) योजिताः । १९९६

तमे वर्षे पुनः यानवेदिकाद्वयं योजितम् । तस्मिन्

एव वर्षे नामपरिवर्तनम् अपि कृतम् । प्रतिदिनं

प्रायः ३,००० ००० जनाः अत्र गमनागमनं

कुर्वन्ति ।

समुद्रजलं किमर्थं लवणमयम् ?

ब्रह्मोः कालात् पूर्वम् अरण्यसमीपे स्थिते
ग्रामे उभौ सुहृदौ निवसतः स्म । सूजः
यमारः चेति तयोः नाम । सूजः दृढकायः
सुन्दरः च । यमारः न दुर्बलः, किन्तु नितराम्
अलसः । यदि उन्नते वृक्षे फलानि दृश्यन्ते तर्हि
वृक्षारोहणादिश्रमः सूजस्य । किन्तु उत्तमस्य
फलस्य स्वीकारः तु यमारस्य ।

प्राप्तवयस्कतां गतवन्तौ तौ उभौ अपि

विवाहितौ जातौ । सूजः लघुनि कुटीरे निवसन्
श्रमेण उदरं पूरयति स्म । यमारः तु उत्तमे गृहे
वसति स्म । महती सम्पत्तिः आसीत् तस्य ।

सूजयमारयोः मैत्री तु अनुवर्तते स्म । यदा

विरामः भवति तदा तौ अरण्यं प्रविशतः स्म ।
कदाचित् तौ एकां गुहां प्रविष्टवन्तौ । तत्र
शोभमानान् कांश्चन शिलाखण्डान् अपश्यत्
सूजः । सः तान् सङ्गृह्य गुहातः बहिः आगत्य
यमाराय दर्शितवान् । यमारः तेषां दर्शनतः
नितरां सन्तुष्टः । तथापि सः शान्ततया उक्त-
वान् - “अहं श्वः नगरं गत्वा एतेषां किमपि
मूल्यं स्याद्वा इति विचारयिष्यामि” इति ।

यमारः तान् शोभमानान् शिलाखण्डान्
स्वीकृत्य अनन्तरदिने नगरं गतवान् । तानि
वस्तुतः रत्नानि आसन् । अतः तेषां विक्रयणतः
प्रभूतं धनं प्राप्तं तेन । ग्रामं प्रत्यागत्य सूजाय
कानिचन नाणकानि दत्त्वा सः अवदत् - “मित्र !
ते च शिलाखण्डाः वस्तुतः किमपि मूल्यं न
अर्हन्ति स्म । कश्चन धनिकः पुष्पकरण्डकस्य
अलङ्करणाय तान् क्रीतवान् । ततः प्राप्तस्य
अर्धभागः भवते दत्तम् अस्ति मया” इति ।

रत्नानां विक्रयणतः प्राप्तेन धनेन नूतनं सुन्दरं
भवनं निर्माय कांश्चन अश्वान् अपि क्रीतवान्
यमारः । बहवः सेवकाः अपि कार्ये नियोजिताः
तेन । “पूर्वजैः निर्मिति गृहे निधिः प्राप्तः मया ।
ततः एतत्सर्वं कृतम्” इति जनान् अवदत् सः ।

मित्रस्य प्रगतिं दृष्ट्वा सूजः नितरां सन्तुष्टः ।
किन्तु तस्य पत्नी निधिप्राप्तिविषये विश्वासं न
कृतवती । सूजेन प्राप्ताः ‘शिलाखण्डाः’ एव

यमारस्य सम्पत्तेः कारणानि स्युः इति तस्याः
चिन्तनम् आसीत् ।

कदाचित् सूजस्य पुत्रः अस्वस्थः जातः ।
तस्य चिकित्सार्थं सूजसमीपे धनं न आसीत् ।
अतः गुहायां पुनरपि शिलाखण्डाः प्राप्येरन् इति
धिया सूजः गुहां प्रति गतवान् ।

तावता गुहां प्रविशन् यमारः तेन दृष्टः ।
“किमत्र क्रियते ?” इति अपृच्छत् सूजः ।

“एतेन मार्गेण गच्छन् आसम् । तदवसरे
गुहा स्मृता । एवमेव अन्तः गन्तुम् उद्युक्तः”
इति उक्त्वा “तदस्तु, भवता किमर्थम् अत्र
आगतम् ?” इति अपृच्छत् यमारः ।

“पुनरपि शिलाखण्डाः प्राप्येरन् इति धिया
अहम् आगतः” इति सत्यम् एव अवदत् सूजः ।

“आवाम् उभौ अपि सम्भूय शिलाखण्डम्
अन्विष्याव । यदि ते प्राप्ताः स्युः तर्हि तान्
नगरं नीत्वा अहमेव विक्रेष्ये । विक्रयणादिषु
भवान् अपटुः । अतः योग्येन मूल्येन भवान्
विक्रेतुं न शक्नुयात् कदाचित्” इति उक्तवान्
यमारः । ततः उभौ अपि अन्वेषणं कृतवन्तौ ।
किन्तु कुत्रापि किमपि न प्राप्तम् ।

ततः तौ गुहातः बहिः आगत्य गृहमार्गम्
अनुसृतवन्तौ । “वृष्टिलक्षणं दृश्यते” इति वदन्
यमारः वेगेन पदानि स्थापितवान् ।

मध्येमार्गं काचित् वृद्धा यमारम् अवदत् -
“वत्स ! काष्ठानाम् एतं बन्धं किं भवान् मम
शिरसि आरोपयितुं शक्नुयात् ?” इति । यमारः
ताम् उपेक्षया दृष्ट्वा अग्रे गतवान् ।

“अम्ब ! एतं बन्धम् अहं भवत्याः गृहं
प्रापयिष्यामि” इति वदन् सूजः तं काष्ठबन्धं
स्वस्य शिरसि आरोप्य वृद्धाम् अनुसरन् तं

बन्धं तस्याः गृहं प्रापितवान् ।

“वत्स ! भवान् नितरां दयालुः” इति वदन्ती
वृद्धा एकं रोटिकाखण्डं तस्मै दत्त्वा पुनः अवदत्
- “वत्स ! एतत् खादतु । तेन भवतः उदरं पूर्णं
भविष्यति, भवतः शरीरे स्थिताः रोगाः
अपगमिष्यन्ति च” इति ।

तं रोटिकाखण्डं प्राप्य सूजः नितरां सन्तुष्टः ।
“एतम् अस्वस्थाय मम पुत्राय दास्यामि” इति
चिन्तयित्वा ततः निर्गतवान् सः ।

किञ्चिद्दूरं यदा गतं तदा मार्गपार्श्वे शिला-
फलकस्य उपरि शयानः आसन्नमरणः कश्चित्
तम् अवदत् - “भोः मित्र ! अहं नितरां बुभुक्षितः

अस्मि । किं भवान् मह्यं किमपि खादितुं दातुं अर्हेत् ?" इति । दयार्द्रहृदयः सूजः स्वसमीपे स्थितं रोटिकाखण्डं तस्मै दत्तवान् एव । तस्य खादनात् आसन्नमरणः उत्थाय उपविष्टवान् ।

"मित्र ! नितराम् उपकृतः अस्मि अहम् । एकम् उपायनं दीयते मया । दर्शनि सामान्यम् अपि एतत् अस्ति अतिमहत्त्वपूर्णम्" इति उक्त्वा वेणुनिर्मितम् एकं चक्रं सूजाय दत्तवान् सः । चक्रस्य एकः हस्तदण्डः अपि आसीत् । 'अपेक्षितं मनसि वदन् भवान् एतत् दक्षिणतः भ्रमयतु । तदा अपेक्षितं प्राप्यते । चक्रं वामतः भ्रमयतु । तेन वस्तुत्पत्तिः स्थगिता भवति । किन्तु सदा एतदेव न अवलम्बनीयं जीवनाय । परिश्रमजीवनं न त्यक्तव्यम् । उत्तमजीवनाय यावत् आवश्यकं तावत् यदा प्राप्यते तदा एतत् समुद्रे क्षेपणीयम्" इति ।

सूजः तस्मै धन्यवादान् समर्प्य चक्रं गृहीत्वा गृहं प्रति प्रस्थितवान् ।

वेणुनिर्मितं चक्रम् अपेक्षितं दद्यात् इत्यत्र विश्वासः न आसीत् सूजस्य । अतः सः यमारस्य गृहं गत्वा अवदत् - "मित्र ! मम पुत्रस्य चिकित्सार्थं किञ्चित् धनम् आवश्यकम्" इति ।

"सूज ! किं करवाणि, मम समीपे एका वराटिका अपि नास्ति । भवतः साहाय्यं कर्तुं न शक्यते खलु इति नितरां विधीदामि अहम्" इति कृत्रिमविषादं प्रदर्शयन् अवदत् यमारः ।

"अचिरात् एव अहं प्रत्यर्पयिष्यामि मित्र !" इति अवदत् सूजः ।

"किं करवाणि ? यदि मत्समीपे धनं स्यात् तर्हि अवश्यं दद्याम्" इति अवदत् यमारः ।

"भवतु । धने असति, भवान् कथं वा दद्यात् ?" इति वदन् ततः निर्गतवान् सूजः ।

पितुः हस्ते स्थितं वेणुचक्रं दृष्ट्वा अस्वस्थः पुत्रः अपृच्छत् - "तात ! कुतः आनीतम् एतत् ? किं वैशिष्ट्यम् एतस्य ?" इति ।

"अपेक्षितम् आहारं दास्यति एतत् इति श्रूयते" इति चक्रं दक्षिणतः भ्रमयन् अनासक्त्या अवदत् सूजः ।

क्षणाभ्यन्तरे तत्र विविधाः आहारपदार्थाः प्रत्यक्षाः जाताः । सूजः वामतः चक्रं भ्रमितवान् । वस्तुत्पत्तिः स्थगिता । सूजस्य पत्नी पुत्रः च एतत् आश्चर्येण दृष्टवन्तौ । पुत्रस्य चिकित्सार्थम् औषधं प्रार्थितवान् सूजः । औषधं प्राप्तम् एव । तस्य सेवनात् पुत्रः स्वस्थः जातः । तावता वृष्टिः आरब्धा । गृहं स्रवति स्म । अतः सूजः चक्रं दक्षिणतः भ्रमयन् अवदत् - 'उत्तमं गृहं प्राप्तं भवतु' इति । तादृशं गृहं

क्षणाभ्यन्तरे प्राप्तम् एव ।

सूजस्य अपूर्वं गृहं दृष्ट्वा ग्रामस्थाः सर्वे
आश्चर्येण स्तब्धाः । यमारः तु स्वस्य नेत्रयोः
एव विश्वासं न प्राप्तवान् । सः सूजम् अपृच्छत्
- "कथम् एतत् सम्पन्नम् ?" इति ।

"सर्वं भगवतः दयया" इति अवदत् सूजः ।

गच्छता कालेन सूजः उत्तमजीवनाय यद्यत्
आवश्यकं तत्सर्वं प्राप्तवान् चक्रसाहाय्येन ।

एतत् दृष्टवतः यमारस्य चित्तशान्तिः
विनष्टा, निद्रा चापि अपगता । एतस्याः ऐश्वर्य-
प्राप्तेः कारणं ज्ञातुं सः रात्रौ सूजस्य गृहे
पौनःपुन्येन दृष्टिं प्रसारयति स्म ।

एकस्यां रात्रौ चक्रं दक्षिणतः भ्रमयन् पूजार्थं
मूर्तिं प्रार्थयमानः सूजः दृष्टः यमारेण । मूर्ति-
प्राप्तेः अनन्तरं सूजः पत्नीम् अवदत् - "समुद्रे
चक्रस्य क्षेपणाय कालः सन्निहितः अस्ति ।
परिश्रममयं जीवनं कदापि न विस्मरणीयम्
अस्माभिः" इति ।

"भवतु" इति अवदत् सूजस्य पत्नी ।

ऐश्वर्यादिप्राप्तिः चक्रप्रभावतः एव भवति
इति अवगतवान् यमारः । सूजेन चक्रं कुत्र
स्थाप्यते इत्यपि परिशीलितं तेन । अतः सः
तत् चक्रं तस्यां रात्रौ चोरितवान् । अनन्तरदिने
एव सः समीपस्थं द्वीपं प्रति नौकया प्रस्थित-
वान् । 'द्वीपे उत्तमं भवनं प्राप्य पत्नीपुत्रादिभिः
सह वैभवोपेतं जीवनं करणीयम्' इति चिन्तनम्
आसीत् यमारस्य ।

प्रस्थानसमये आत्मना सह किञ्चित् आहारम्
अपि नीतवान् आसीत् सः । घण्टां यावत्
प्रयाणस्य अनन्तरं बुभुक्षा प्राप्ता तेन । अतः
सः आहारसेवनम् आरब्धवान् । तदा तेन ज्ञातं

यत् पाचकः पाके लवणयोजनम् एव विस्मृतवान्
इति । सः चक्रं भ्रमयन् मनसि अवदत् -
'लवणम् आवश्यकम्' इति । ततः लवणोत्पत्तिः
आरब्धा । नौका समग्रा लवणराशिना पूर्णा ।
किन्तु लवणोत्पत्तिस्थगनं कथम् इति यमारः न
जानाति स्म । लवणभाराधिक्यात् नौका जले
निमग्ना । नाविकौ कथमपि तरणं कृत्वा तीरं
प्राप्तवन्तौ । तरणम् अजानन् यमारः समुद्रे
निमग्नः सन् प्राणैः वियुक्तः जातः ।

चक्रं तु निरन्तरं लवणम् उत्पादयति स्म
एव । अतः समुद्रस्य जलं लवणमयं जातम् ।
अद्यापि तत्र लवणस्य उत्पत्तिः निरन्तरं
प्रवर्तते । वृष्टिजलसमावेशात् लवणांशता
प्रतिवर्षं किञ्चित् न्यूना भवति ।

एतदेव समुद्रस्य लवणमयतायाः कारणम् ।

वार्ताविशेषः

सरीसृपसेविनः नाम गिन्नीसूपुस्तके

चीनदेशीयानाम् आहारे कीटसरीसृपादयः अपि अन्तर्भवन्ति इति प्रायः सर्वे जानन्ति एव । भारतीयेनापि केनचित् तादृशः एव आहारः सेव्यते । तस्य नाम सि. मनोहरः इति । चेन्नैसमीपे ताम्बरम्प्रदेशे तस्य वासः । गिन्नीसूपुस्तके स्वनाम्नः योजनाय सः ३० कलाभ्यन्तरे दश से.मी. दीर्घान् २०० किञ्चुलकान् खादितवान् । गतेषु त्रिषु वर्षेषु मया कीटः सरीसृपः वा न खादितः इति वदति सः । ततः पूर्वम् ... ? ततः

पूर्वं तु तस्य दैनन्दिनाहारस्य अङ्गभूताः आसन् ते । तस्य नाम 'सर्पीयः मनोहरः' इति । एतत् नाम तेन कथं प्राप्तम् इति ? सः सरीसृपान् (कचित् सर्पान् अपि) नासारन्ध्रेण अन्तः प्रेषयित्वा मुखेन बहिः आनयति स्म । तस्य वयः इदानीं २६ वर्षाणि ।

पत्रवितारकयोः नियतम् अन्यदेशगमनम्

नाथूलः भारतचीनदेशयोः मध्ये स्थितं १४५०० पादौन्नत्योपेतं पर्वतम् अतिक्रम्य गतः आसीत् । एतस्मिन् पर्वतप्रदेशे सर्वे सर्वदा गन्तुं नार्हन्ति । एतस्य कश्चन अपवादः अस्ति । प्रतिभानुवासरं 'यि' नामकः चीनदेशीयः पत्रवितारकः पत्रस्यूतम् आनीय भारतभूमौ स्थापयित्वा रिक्तहस्ततया वेगेन प्रतिगच्छति निमेषत्रयाभ्यन्तरे । प्रतिगुरुवासरं भारतीयः पत्रवितारकः बहादुरसिंहः चीनभूमिं प्रति गत्वा पत्रस्यूतं निक्षिप्य निमेषत्रयाभ्यन्तरे प्रत्यागच्छति । तयोः उभयोः समीपे अपि विदेशयात्रासम्बद्धं पारपत्रं तु नास्ति । तथापि तौ नियततया अन्यदेशस्य भूमिं गत्वा आगच्छतः । किन्तु एतदस्ति उद्योगाङ्गतया ।

THE ADVENTURES OF **G-man**

THE BIG THIRST

एक बड़ी प्यास
भाग 2

के लिए पावर सप्लाय

Visit: www.parleproducts.com

राजकुमारः उल्लीवितः जातः

स्वप्नसुन्दरी राज्ञः महेन्द्रवर्मणः पुत्री । राजा मरणात् पूर्वं स्वस्य सप्तानाम् अपि पुत्राणां विवाहं निर्वर्तितवान् आसीत् । किन्तु पुत्र्याः विवाहस्य निर्वर्तनात् पूर्वम् एव सः दिवं गतः । ततः अचिरात् एव महाराज्ञी अपि दिवं गता । स्वप्नसुन्दर्याः भ्रातरः तस्यां विशेषप्रीतिमन्तः आसन् । किन्तु तेषां पत्न्यः तस्यै असूयन्ति स्म । अतः तां कर्मकरीं भावयन्ति स्म ताः । विना कारणं तस्याः व्यवहारे दोषः दृश्यते स्म ताभिः । पौनःपुन्येन तां निन्दन्ति स्म अपि ताः । अतः प्रासादे निवसन्त्याः अपि

स्वप्नसुन्दर्याः जीवनं शोचनीयं जातम् । तथापि सा अग्रजान् एकम् अपि आक्षेपवचनं न उक्तवती ।

स्वस्य गृहे एव जायमानम् अपमानं सोढुम् अशक्ता सा कदाचित् भ्रातृजायानां पुरतः उक्तवती - “अत्र यद्यत् प्रवर्तते तत्सर्वम् अहं मम भ्रातृन् निवेदयिष्यामि” इति । तस्मिन् दिने तस्याः भ्रातरः प्रासादे न आसन् । अतः ‘एषः एव सुसमयः’ इति चिन्तयन्त्यः ताः भ्रातृजायाः - “भवती इतः निर्गच्छतु । इतः परं प्रासादे वासाय नास्ति अवकाशः भवत्यै” इति उक्त्वा तां प्रासादात् निर्दयं बहिः प्रेषितवत्यः ।

“अस्तु । इतः गमिष्यामि अहम् । कश्चित् राजकुमारं परिणीय एव प्रत्यागमिष्यामि” इति अवदत् राजकुमारी ।

“भवतु । राजकुमाराः भवत्याः परिणयाय पङ्क्तिशः स्थिताः सन्ति खलु ? तेष्वेव कश्चित् परिणयतु । यदि शक्यते तर्हि चन्दनराजम् एव परिणेतुम् अपि अर्हति भवती” इति उपहासपूर्वकम् उक्तवत्यः भ्रातृजायाः ।

स्वप्नसुन्दरी ततः प्रस्थिता । तावता कनिष्ठा भ्रातृजाया तस्याः समीपम् आगत्य - “एतं वस्त्रबन्धं नयतु । विवाहावसरे एतानि वस्त्राणि भवत्याः उपयोगाय भवेयुः अपि

कदाचित् । एतं तण्डुलबन्धम् अपि नयतु ।
चन्दनराजं भोजयितुम् एतम् उपयोक्तुम् अर्हति
भवती'' इति उक्त्वा वस्त्रबन्धं तण्डुलबन्धं
च तस्यै दत्तवती । अन्याः भ्रातृजायाः दूरादेव
एतत् पश्यन्त्यः हसितवत्यः ।

स्वप्नसुन्दरी अग्रे गतवती । 'चन्दनराजः'
इति एकमेव पदं तस्याः मनोभित्तौ स्थितम्
आसीत् । तादृशं नाम तथा इतः पूर्वं न श्रुतम्
आसीत् । 'सः राजकुमारः मया द्रष्टव्यः
एव, तेन सह सम्भाषणीयम् अपि' इति
सङ्कल्पितवती सा ।

तावता काश्चन महिलाः तस्याः अभिमुखम्
आगताः । सा ताः पृष्ठवती - ''अयि
भगिन्यः ! चन्दनराजः कुत्र द्रष्टुं शक्यः इति
किं भवत्यः जानन्ति ?'' इति ।

तदा तासु काचित् उक्तवती - ''चन्दन-
राजः ? स तु बहोः कालात् पूर्वम् एव मृतः''
इति ।

''सः किं राजा आसीत् ? कस्य राज्यस्य
राजा आसीत् सः ?'' इति अपृच्छत् स्वप्न-
सुन्दरी ।

''सः तु दक्षिणस्य कस्यचित् देशस्य राजा
आसीत् इति एतावत् एव जाने'' इति उक्त्वा
अग्रे गतवती सा ।

स्वप्नसुन्दरी दक्षिणदिशम् अनुसृतवती ।
बहूनि दिनानि यावत् प्रयाणं कृतं तथा । तथा
किञ्चन अरण्यं प्राप्तम् । तस्मिन् अरण्यप्रदेशे
एकः विशालः प्रासादः दृष्टः तथा । आश्चर्यम्
अनुभवन्ती सा भवनपरिसरे सर्वत्र दृष्टिं
प्रसारितवती । न कोऽपि दृष्टः तथा ।

प्रासादस्य द्वारम् अपिहितम् एव आसीत् ।

सा धैर्यं प्राप्य अन्तः गतवती । भवनस्य
पुरोभागे स्थिते प्रकोष्ठे तथा काश्चन शुनकः
मार्जारः च दृष्टौ । 'एतयोः पालकः कः
स्यात् ? सः कुत्र स्यात् ?' इति चिन्तयन्ती
परितः अपश्यत् स्वप्नसुन्दरी । शुनकस्य भषणं
मार्जारस्य म्याव्कारः च ताम् अजागरयत् ।
'एतौ बुभुक्षितौ स्तः' इति अवगतवती स्वप्न-
सुन्दरी तण्डुलबन्धतः तण्डुलान् निष्कास्य तयोः
पुरतः पातितवती । ताभ्याम् इतः पूर्वं तण्डुलः
न खादितः एव आसीत् । यतः तयोः स्वामी
सदा तयोः कृते मानवमांसम् एव ददाति स्म ।
अतः महता उत्साहेन तण्डुलः खादितः
ताभ्याम् ।

तण्डुलं खादितवान् शुनकः अन्तः गत्वा
एकं लघुबन्धम् आनयत्, स्वप्नसुन्दरीम्
अवदत् च - ''मह्यम् इतोऽपि किञ्चित् तण्डुलः

यदि दीयेत तर्हि अहम् एतं रक्तचूर्णबन्धं भवत्यै दद्याम्" इति ।

आश्चर्यम् अनुभवन्ती स्वप्नसुन्दरी तम् अपृच्छत् - "किं वा वैशिष्ट्यम् एतस्य चूर्णस्य ?" इति ।

"यया एतत् चूर्णं तिलकत्वेन ध्रियते तस्याः पतिः दीर्घकालं जीविष्यति । अविवाहिता एतत् चूर्णं यदि धरति तर्हि सा अभिलषितं पतिम् अचिरात् एव प्राप्स्यति" इति अवदत् सः शुनकः ।

स्वप्नसुन्दरी पुनरपि कांश्चन तण्डुलकणान् शुनकस्य पुरतः स्थापितवती । ततः तत् रक्तचूर्णं स्वीकृत्य ललाटे धृतवती च ।

एतदवसरे मार्जारः अपि अन्तः गत्वा

चूर्णबन्धं कञ्चित् आनीय स्वप्नसुन्दरीम् अवदत् - "एतत् चूर्णं स्वीकृत्य मह्यम् अपि अधिकं तण्डुलं ददातु" इति ।

"किं वा वैशिष्ट्यम् एतस्य चूर्णस्य ?" इति अपृच्छत् स्वप्नसुन्दरी ।

"यदि एतत् अञ्जनत्वेन नेत्रयोः ध्रियते तर्हि अदृश्यता प्राप्यते, किन्तु सर्वं द्रष्टुं तु शक्यते" इति अवदत् मार्जारः ।

"एतत् विशालं भवनं कस्य ?" इति पृष्ठवती स्वप्नसुन्दरी ।

तदा तौ उक्तवन्तौ - "एतत् भवनं कस्यचन राक्षसस्य । अरण्यमार्गेण गच्छतः जनान् मारयित्वा खादन् सः जीवति । आवयोः कृते अपि मनुष्यमांसम् एव खादनाय ददाति सः । अतः तण्डुलः इतः पूर्वं न खादितः एव आसीत् आवाभ्याम् । राक्षसस्य प्रत्यागमनात् पूर्वं भवत्या इतः निर्गन्तव्यम् । अन्यथा सः भवतीं मारयेत्" इति ।

स्वप्नसुन्दरी स्वसमीपे स्थितं तण्डुलं तयोः कृते समर्प्य वेगेन ततः निर्गतवती । सा राक्षसेन कथमपि न दृष्टा । अरण्यम् अतिक्रम्य सा वृक्षबहुलं प्रदेशं प्राप्तवती । 'अन्धकार-प्रसारात् पूर्वम् एव एतं प्रदेशम् अतिक्रम्य कमपि ग्रामं प्राप्य मया अद्य रात्रौ वासः करणीयः' इति चिन्तितवती सा वेगेन पदानि स्थापितवती । ततः अनतिदूरे एव तया कञ्चन दीपप्रकाशः दृष्टः ।

स च प्रकाशः कस्माच्चित् प्रासादसदृशात् भवनात् आगच्छति स्म । आश्चर्यम् अनुभवन्ती सा तत् भवनं प्रविष्टवती । तस्य अन्तः कोऽपि न दृष्टः तया । भवने बहवः प्रकोष्ठाः आसन् ।

किन्तु कुत्रापि कोऽपि न आसीत् ।

भवनस्य मध्यभागे तथा किञ्चन विशालं, सभाङ्गणं दृष्टम् । तत्र कञ्चन विशालं वृक्षं, तस्य अधः काञ्चित् वेदिकां च दृष्टवती सा । वेदिकायां शयानः कञ्चन सुन्दरः तरुणः अपि दृष्टः तथा । सः निश्चलतया शयितः आसीत् । सजीवलक्षणं किमपि न दृष्टं तस्मिन् । सः मृतः इव अपि न भासते स्म । 'अत्र किं प्रवर्तते इति द्रष्टव्यम् एव' इति निश्चित्य सा ततः अनतिदूरे कोणे उपविष्टवती । तत्र यद्यत् प्रवर्तते तत्सर्वं कौमुदीप्रकाशे तथा स्पष्टतया द्रष्टुं शक्यम् आसीत् ।

मध्यरात्रे तस्मिन् तरुणस्य शरीरे स्पन्दः दृष्टः । मन्दम् उत्थाय नेत्रे मार्जयन् सः स्वगतम् इव अवदत् - "विद्याधरि ! विद्याधरि ! किमर्थम् इतोऽपि न आगतं भवत्या ?" इति ।

"अत्र विद्याधरी काऽपि नास्ति" इति अवदत् स्वप्नसुन्दरी ।

बाह्या काचित् उपस्थिता अस्ति इति ज्ञातवान् सः तरुणः अपृच्छत् - "का भवती ? कुतः आगतं भवत्या ? कथं भवती अत्र आगता ?" इति ।

तदा स्वप्नसुन्दरी तस्य समीपं गत्वा अवदत् - "मम नाम स्वप्नसुन्दरी इति । अहं काचित् राजकुमारी । मम सप्त भ्रातरः सन्ति । मम भ्रातृजायाः मां गृहात् निष्कासितवत्यः । अतः अहम् अनाथा जाता अस्मि । चन्दनराजस्य अन्वेषणाय मया उद्युक्तम् । तमेव परिणेतुम् इच्छामि अपि अहम्" इति ।

"अहमेव चन्दनराजः नाम । अहमपि राजकुमारः एव । किन्तु भवती मां परिणयेत् वा न वा इति मम महान् सन्देहः । यतः दिने अहं मृतः भवामि । मध्यरात्रे काञ्चन घण्टाः सजीवं तिष्ठामि च" इति अवदत् राजकुमारः ।

"राजकुमार ! भवता 'विद्याधरी' इति उक्तम् । का सा विद्याधरी नाम ?" इति अपृच्छत् सुन्दरी ।

"सा च महती काचित् कथा । यद्यपि वक्तव्यं बहु अस्ति, तथापि सङ्क्षेपेण वदामि । अन्यथा अग्रिमरात्रिपर्यन्तं भवत्या प्रतीक्षणीयं भवेत्" इति उक्त्वा क्षणकालं विरम्य सः पुनः अवदत् - "मम पिता बहूनि वर्षाणि यावत् निस्सन्तानः आसीत् । कदाचित् सः मृगयाप्रयाणसमये मार्गभ्रष्टः सन् एकं कुटीरं प्राप्तवान् । रात्रौ तेन तत्रैव वासः

कृतः । अनन्तरदिने प्रातः तत्रत्यः मुनिः तस्मै एकं चन्दनहारं दत्त्वा - 'एतत् राज्ञ्यै दत्त्वा तां वदतु यत् एतत् धर्तव्यम् इति । एषः हारः जीवदाने समर्थः । हारधरणेन भवतः पत्नी सद्योजातं शिशुं प्राप्स्यति । एषः हारः तस्य शिशोः शरीरात् यथा कदापि न अपगच्छेत् तथा विशेषावधानं दातव्यं भवता राज्ञ्या च' इति अवदत् ।

राजा प्रासादं प्रतिगत्य राज्ञ्यै हारं दत्तवान् । राज्ञी तं धृतवती । ततः सद्योजातः शिशुः ताभ्यां प्राप्तः । शिशोः कण्ठे यदा हारः स्थापितः तदा शिशुः उज्जीवितः जातः । सः एव अहम् । मम नाम चन्दनराजः इति कृतम् । अहं प्रवृद्धः अभवम् । कदाचित् मध्यरात्रे चन्द्रशालायां शयानः अहं मां परितः नृत्यन्तीः

विद्याधरीः दृष्टवान् । तासु काचित् मां परिणेतुम् इच्छति स्म, आत्मना सह विद्याधर-लोकं नेतुम् इच्छति स्म अपि । मया एतत् निराकृतम् । अतः सा मम कण्ठे स्थितं चन्दन-हारम् अपहृत्य ततः निर्गतवती । अनन्तरक्षणे एव अहं जीवहीनः जातः । ततः मम पित्रा हारस्य अन्वेषणं सर्वत्र कारितम् । किन्तु केन सः हारः नीतः इति तु सर्वथा न ज्ञातम् । पितरौ मम शरीरस्य नाशं न कृतवन्तौ । हारः कदाचित् वा प्राप्येत एव, तदा पुत्रः उज्जीवितः भवेत् इति तयोः आशा आसीत् ।

ततः तौ अत्र एतं प्रासादं निर्माय सभाभवने मम शरीरं स्थापितवन्तौ । प्रतिसप्ताहम् एकवारम् अत्र आगत्य अश्रूणि स्त्रावयित्वा प्रतिगच्छतः तौ । तौ न जानीतः यत् विद्याधरी मम हारं नीतवती अस्ति इति' इति ।

यावत् तरुणः स्वकथां समापितवान् तावता उपःकालः आसन्नः इव । तस्मात् सः नितरां श्रान्तः । सः वेदिकायां शयनम् अकरोत् । क्षणाभ्यन्तरे सः जीवरहितः अपि जातः । 'अग्रिममध्यरात्रपर्यन्तम् अपि मया अत्र स्थातव्यम्' इति सङ्कल्पितवती स्वप्नसुन्दरी ।

अनन्तरदिने मध्याह्नकाले राजा राज्ञी च तं प्रासादम् आगत्य पुत्रस्य शरीरस्य पुरतः उपविश्य किञ्चित्कालम् अश्रूणि स्त्रावयित्वा प्रतिगतौ । स्वप्नसुन्दरी श्वेतं चूर्णं स्वस्य नेत्रयोः लेपयित्वा अदृश्या सती सर्वम् अपि अपश्यत् ।

मध्यरात्रे चन्दनराजः सजीवः जातः । "सुन्दराङ्ग ! विद्यार्थ्यः पुनः कदा अत्र आगच्छेयुः ? अहं विद्याधरीतः तं चन्दनहारं

वशीकर्तुम् अवश्यं प्रयत्नं करिष्यामि । अहम् अदृश्यताप्राप्तिं जानामि इत्यतः कथमपि तं हारं प्रतिप्राप्यामि एव” इति अवदत् स्वप्न-सुन्दरी ।

यावत् चन्दनराजः किमपि वक्तुम् उद्युक्तः तावता सुमधुरं सङ्गीतं श्रुतं, किङ्किणीनादः अपि श्रुतः । “विद्याधर्यः आगच्छन्त्यः सन्ति । तासु धूसरपक्षयुक्ता एव मम चन्दन-हारस्य अपहर्त्री” इति उक्त्वा चन्दनराजः वेदिकायां शयनम् अकरोत् ।

विद्याधर्यः वेदिकां परितः भ्रमन्त्यः नृत्यं कृतवत्यः । धूसरपक्षयुक्ता विद्याधरी चन्दन-राजस्य समीपं गत्वा अपृच्छत् - “अयि भोः, किं मां न परिणयसि ?” इति ।

“मया असकृत् उक्तं खलु - यदि भवती अत्र वसेत् तर्हि अहं भवतीं परिणयेयम् इति । किम् अत्र वासं कर्तुं सिद्धा भवती ?” इति अपृच्छत् चन्दनराजः ।

“विद्याधरराज्यात् अन्यत्र मम वासः सर्वथा असम्भवः” इति उक्त्वा वेदिकातः अधः आगता सा विद्याधरी । तावता अदृश्य-रूपेण स्थितया स्वप्नसुन्दर्या घट्टिता सती सा भूमौ अपतत् । तदवसरे स्वप्नसुन्दरी तस्याः कण्ठतः चन्दनहारं निष्कास्य स्वीकृतवती ।

विद्याधर्याः स्पर्शस्य कारणतः स्वप्न-सुन्दर्याः अदृश्यताशक्तिः अपगता । अतः सा विद्याधरीणां दृष्टिगोचरतां गता । “हा हन्त ! वयं मानवजातीयया दृष्ट्याः अभवाम्” इति वदन्ती अन्याभिः सह अदृश्या जाता धूसरपक्षोपेता विद्याधरी ।

सुन्दरी तं हारं चन्दनराजस्य कण्ठे स्थापित-

वती । तदा सजीवतां प्राप्य उत्थितः चन्दनराजः स्वप्नसुन्दर्याः हस्तं गृहीत्वा - “सुन्दरि ! भवत्या अहं पुनरुज्जीवितः । एतां वार्तां ज्ञात्वा मम मातापितरौ नितरां सन्तुष्टौ भवेताम् । आगच्छतु, तत्र गच्छाव तावत्” इति अवदत् ।

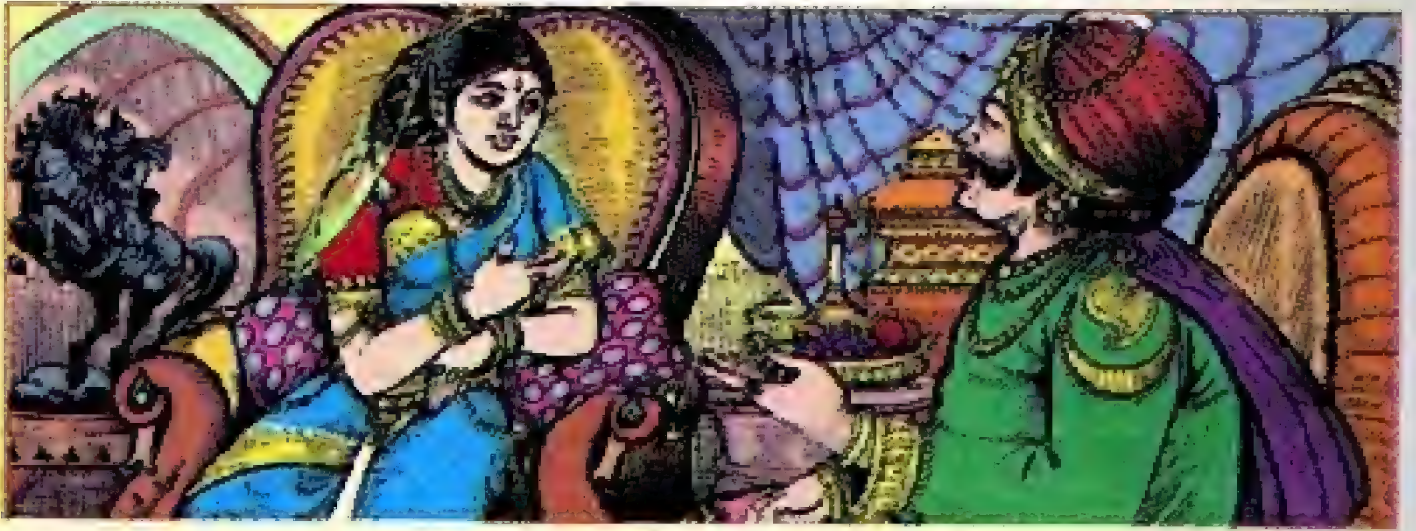
तौ चन्दनराजस्य राज्यं गतवन्तौ । राजा राज्ञी च तयोः दर्शनात् नितरां सन्तुष्टौ । स्वप्नसुन्दरी एव चन्दनराजस्य उज्जीवनस्य कारणीभूता इति ज्ञातवतोः तु तयोः आनन्दस्य सीमा एव न आसीत् । तौ स्नुषात्वेन तस्याः स्वीकारं सहर्षम् अङ्गीकृतवन्तौ ।

ततः योग्ये मुहूर्ते चन्दनराजस्वप्नसुन्दर्योः विवाहः सवैभवं सम्पन्नः ।

विवाहानन्तरं तौ दम्पती अरण्यस्थं प्रासादम् एव प्रतिगत्य सुखेन जीवनं यापितवन्तौ ।

कुम्भेरसरोवरः

ब्रह्मदत्तः यदा काशीराज्यं पालयन् आसीत् तदा बोधिसत्त्वः तस्य पुत्ररूपेण जन्म प्राप्तवान् । तस्य नाम निश्चितं - महाशासनः इति । तस्य जन्मनः द्विश्राणां वर्षाणाम् अनन्तरं राज्ञी अपरं पुत्रं प्रसूतवती । तस्य नाम सोमदत्तः इति जातम् ।

तयोः जन्मनः अनन्तरं द्विषण्यन्तरे राज्ञी दिवं गता । अतः राजा अन्यां परिणीतवान् । केषाञ्चित् मासानाम् अनन्तरं सा अपि पुत्रं प्रसूतवती । तस्य नाम निश्चितम् - आदित्यः इति । पुत्रोत्सववार्तां श्रुत्वा राजा राज्ञीम् अवदत् - "एतस्मिन् शुभावसरे भवती यत् इच्छति तत् दास्यामि । किमपि याचताम्" इति ।

"इदानीं किमपि मास्तु । वरम् अग्रे कदाचित् अहं याचिष्यामि" इति अवदत् राज्ञी ।

आदित्यः सर्वाः राजोचितविद्याः अधीतवान् । यदा आदित्यः तरुणः जातः तदा राज्ञी राजानम् अवदत् - "आदित्यस्य जन्मकाले

भवता वरः दत्तः आसीत् । तं वरम् इदानीम् अहं याचामि । आदित्यः युवराजरूपेण अभिषिक्तः भवेत् इति मम अपेक्षा" इति ।

राज्ञ्याः एताम् अपेक्षां श्रुत्वा राजा निश्चेष्टः जातः । क्षणकालं विचिन्त्य सः अवदत् - "ज्येष्ठयोः पुत्रयोः सतोः, तृतीयस्य युवराजपदे अभिषेकः परम्पराविरुद्धं स्यात् । भवत्याः अपेक्षा न्यायसङ्गता नास्ति" इति ।

किन्तु राज्ञी स्वस्य अपेक्षां परित्यक्तुं परिवर्तयितुं वा न सिद्धा । सा पुनः पुनः एतं विषयं राजानं सानुरोधं वदति स्म । एतत् दृष्ट्वा राजा अचिन्तयत् यत् एषा ज्येष्ठयोः राजकुमारयोः हानिम् अपि कुर्यात् कदाचित् इति । अतः सः ज्येष्ठयोः संरक्षणाय उपायं बहुधा अचिन्तयत् ।

कदाचित् सः ज्येष्ठौ पुत्रौ स्वसमीपम् आहूय परिस्थितिं सूक्ष्मतया निवेद्य अवदत् - "भवद्भ्यां कानिचन वर्षाणि राज्यात् बहिः स्थातव्यम् । मम दिवङ्गतेः अनन्तरं भवन्तौ

एव राज्यस्य उत्तराधिकारिणौ भविष्यतः ।
अतः तत्काले आगत्य राज्यं स्वीक्रियताम् ।
तावत् राज्ये कदापि न स्थातव्यम्" इति ।

पितुः इच्छायाः अनुसारं महाशासनः सोम-
दत्तः च नगरं परित्यज्य राज्यसीमाम् अपि
अतिक्रान्तौ । तावता तौ अनुसरन् आगतः
आदित्यः ताभ्यां दृष्टः । ततः ते त्रयः अपि
मिलित्वा हिमालयस्थम् अरण्यं गतवन्तः ।

कदाचित् ते त्रयः अपि प्रयाणश्रमस्य
निवारणाय कस्यचित् वृक्षस्य अधः उपविष्ट-
वन्तः । महाशासनः आदित्यम् अवदत् -
"भ्रातः ! तत्र कञ्चन सरोवरः दृश्यते । तत्र
गत्वा आदौ स्वयं जलं पीत्वा कमलपत्रेण
आवयोः कृते अपि जलम् आनयतु" इति ।

आदित्यः सरोवरसमीपं गत्वा जलं यावत्
स्पृष्टवान् तावता कञ्चन जलराक्षसः तं गृहीत्वा
आकृष्य जलस्य अधः स्थितं स्वगृहं प्रति
नीतवान् । दीर्घः कालः अतीतः चेदपि
आदित्यः न प्रत्यागतः इत्यतः चिन्तां प्राप्तवान्
महाशासनः सोमदत्तं प्रेषितवान् आदित्यस्य
अन्वेषणाय । तम् अपि जलपिशाचः गृहीत-
वान् ।

द्वितीयस्यापि अनुजस्य अप्रत्यागमनं दृष्ट्वा
महाशासनः खड्गं गृहीत्वा स्वयमेव अनुजयोः
अन्वेषणाय प्रस्थितवान् । सरोवरतीरं प्राप्य
दूरादेव जलं परीक्षादृष्ट्या अपश्यत् सः ।
एतत् दृष्टवान् जलपिशाचः अवगतवान् यत्
अन्ये इव एषः अविचार्य जलस्पर्शं न
करिष्यति इति । अतः सः व्याधवेपं भूत्वा
महाशासनसमीपं गत्वा अवदत् - "किपर्यम्
एवं तीरे स्थितम् ? यदि पिपासा स्यात् तर्हि

सरोवरे पादौ निधाय जलं पीयताम्" इति ।

तस्य व्यवहारे सन्देहं प्राप्तवान् महाशासनः
अवदत् - "भवतः व्यवहारस्य दर्शनात्
भासते यत् भवान् एव मम भ्रातरौ अदृश्यौ
कृतवान् स्यात् इति" इति ।

"भवान् विवेकी इव भासते । अतः सत्यम्
एव वदामि । एतं सरोवरम् आगतान् सर्वान्
अहं बन्दीकरोमि, ऋते ज्ञानिभ्यः । एवं
करणीयम् इति कुबेरेण एव अहम् अज्ञप्तः
अस्मि" इति अवदत् जलपिशाचः ।

"एतस्य तात्पर्यं यत् भवान् ज्ञानिभ्यः
उपदेशं प्राप्तुम् इच्छति इति । उपदेशदानेन
अहं भवन्तम् अनुग्रहीतुं शक्नुयाम् । किन्तु
इदानीं तु श्रान्तः अस्मि" इति अवदत् महा-
शासनः ।

जलपिशाचः ते स्वस्य निवासं नीतवान् ।

तं यथायोग्यं सत्कृत्य उचितम् आसनं कल्पित-
वान् । तस्य पादसमीपे उपविश्य तदीयस्य
उपदेशस्य श्रवणाय उद्युक्तः जातः च ।

आचार्यतः यत् यत् ज्ञातम् आसीत् तत्सर्वं
जलपिशाचं बोधितवान् महाशासनः । सर्वस्य
श्रवणस्य अनन्तरं जलपिशाचः व्याधरूपं
परित्यज्य जलपिशाचरूपेण एव तिष्ठन् अवदत्
- “महाशय ! अहं भवतः सहोदरयोः अन्य-
तरं बन्धविमुक्तं कर्तुम् इच्छामि । कस्य
बन्धमोक्षः भवतु ?” इति ।

“आदित्यस्य एव बन्धनतः मोक्षः भवतु”
इति उक्तवान् महाशासनः ।

“अग्रजे उपेक्षा किम् एषा धर्मसम्पत्ता ?”
इति अपृच्छत् जलपिशाचः ।

“अत्र अधर्मस्य प्रसक्तिः एव नास्ति ।
मम मातुः पुत्रयोः अहं सजीवः अस्मि ।
विमातुः एकः पुत्रः अपि सजीवं तिष्ठेत् खलु ?
मम विमाता स्वपुत्रस्य आदित्यस्य निमित्तं राज्यं
प्रार्थितवती आसीत् । पितुः आज्ञायाः अनु-
गुणम् एव आवाम् अरण्यं प्रति आगच्छाव ।
भ्रातृप्रेम्णा प्रेरितः सन् आदित्यः आवयोः
अनुसरणं कृतवान् । यदि ज्येष्ठौ आवां

राजधानीं प्रतिगच्छेव तर्हि जनाः पृच्छेयुः खलु
- आदित्यः क इति ? जलपिशाचः तं
गृहीतवान् इति आवयोः कथनं किं युक्तिसङ्गतं
भवेत् ?” इति अवदत् ।

तदा जलपिशाचः महाशासनं साष्टाङ्गं
नमस्कृत्य - “आर्य ! भवादृशः ज्ञानी मया
अद्यावधि अन्यः न दृष्टः एव । भवतः उभौ
अपि अनुजौ मोचयिष्यामि । यावत् इच्छा
तावत् भवन्तः मम अतिथित्वेन अत्र वासं
कर्तुम् अर्हन्ति” इति अवदत् ।

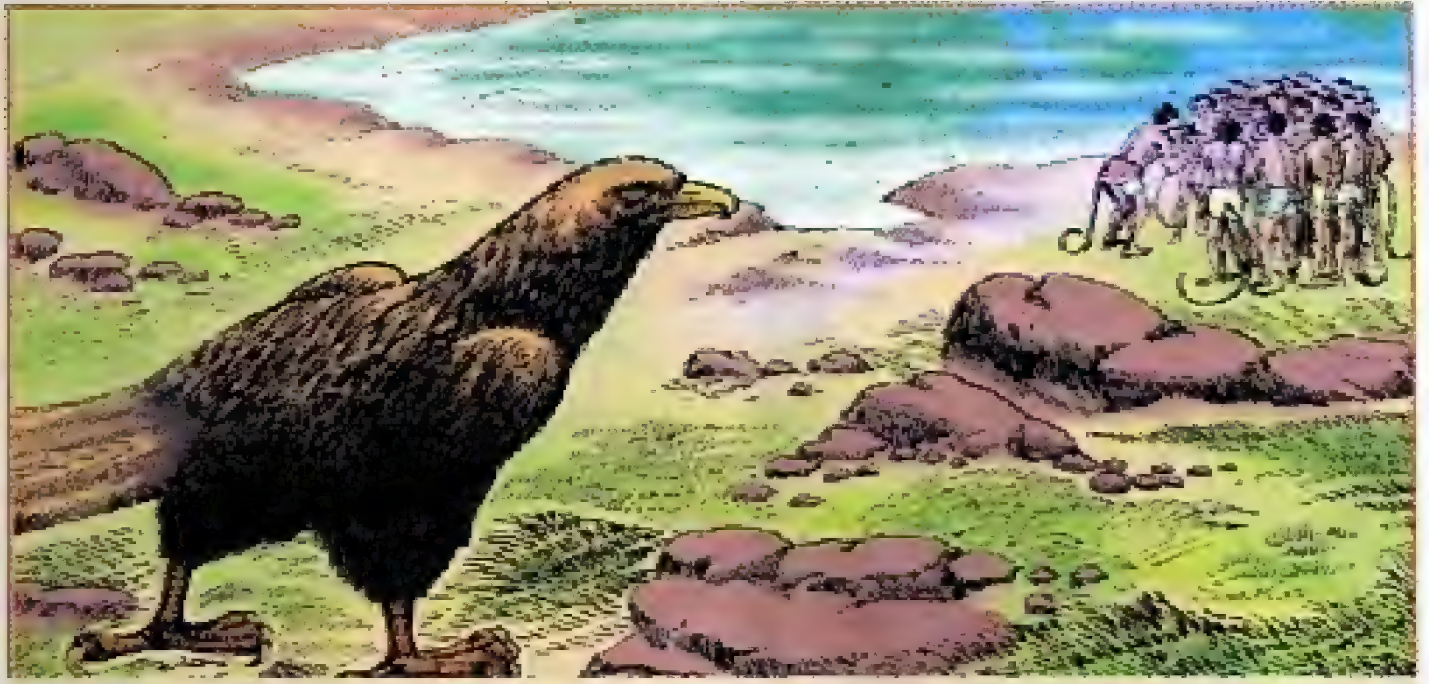
महाशासनः तदनुजौ च जलपिशाचस्य
आतिथ्यं प्राप्नुवन्तः तत्रैव वासं कृतवन्तः ।
अचिरात् एव तैः वार्ता प्राप्ता यत् राजा
ब्रह्मदत्तः दिवं गतः इति ।

एतस्याः वार्तायाः श्रवणस्य समनन्तरम्
एव महाशासनः अनुजाभ्यां जलराक्षसेन च
सह काशीराज्यं प्रत्यागतवान् ।

महाशासनस्य पट्टाभिषेकः प्रवृत्तः । सः
सोमदत्तं मन्त्रिस्थाने, आदित्यं सेनापतिस्थाने
च नियुक्तवान् । उपकारं कृतवते जलराक्षसाय
एकं सुन्दरं भवनं दत्तं तेन । तस्य सेवायै
बहवः सेवकाः अपि तेन नियुक्ताः ।

विष्णुपुराणम्

सुग्रीवः किष्किन्धायाः राजा जातः । सः
अद्भुतं युवाराजपदे अभिषिच्य तस्मै राज-
कार्याणि समर्प्य स्वयं सुखभोगादिषु निमग्नः
जातः । रामाय यत् वचनं दत्तं तत् सर्वथा
विस्मृतवान् सः । तदा लक्ष्मणः धनुर्बाणादिकं
गृहीत्वा किष्किन्धाम् आगतः । हनुमान् सुग्रीवं
बोधितवान् यत् श्रीरामस्य कार्यस्य अविलम्बेन
सम्पादनम् अस्माकम् आद्यं कर्तव्यम् इति ।

सुग्रीवः सीतायाः अन्वेषणाय वानरान्
सर्वासु दिक्षु प्रेषितवान् । अद्भुतः, हनुमान्,
जाम्बवान् च दक्षिणस्यां दिशि प्रस्थितवन्तः ।
तदा रामः हनुमते मुद्राङ्गुलीयकं दत्त्वा अवदत्
यत् अभिज्ञानाय एतत् सीतायै दीयताम् इति ।

वानराः सीतायाः अन्वेषणं कुर्वन्तः
दक्षिणसमुद्रस्य तटं प्राप्तवन्तः । 'रावणेन सीता
कुत्र स्थापिता इति केनापि न ज्ञायते' इति ते

यावत् चिन्तयन्तः आसन् तावता जटायुषः
अग्रजः सम्पातिः तेषां खादनाय तत्र आगतः ।

पूर्वं कदाचित् जटायुस्सम्पात्योः स्पर्धा प्रवृत्ता
यत् केन सूर्यमण्डलं स्पर्ष्टुं शक्यते इति द्रष्टव्यम्
इति । ततः उभौ अपि उड्डयनम् आरब्धवन्तौ ।
मध्येमार्गं जटायुः क्षीणशक्तिः जातः । तस्य
पक्षौ सूर्यतापं सोढुम् असमर्थौ जातौ । तदा
सम्पातिः तदुपरि स्थितवान् । तेन छायां
प्राप्तवतः जटायुषः पक्षयोः दाहः निवारितः
जातः, किन्तु सम्पातेः पक्षौ दग्धौ जातौ । एवं
दग्धपक्षः सम्पातिः समुद्रतीरे निवसन् तत्र
आगच्छतः प्राणिनः खादन् उदरं पूरयति स्म ।

वानराणां वार्तालापतः सम्पातिः जटायुषः
मरणं, सीतारक्षणाय तेन कृतं प्रयत्नं च ज्ञात-
वान् । सः स्वस्य उपरि हनुमन्तम् आरोप्य
समुद्रस्य अपरस्मिन् तीरे स्थितं लङ्काद्वीपं

दर्शितवान् । लङ्का तु ततः शतयोजनदूरे
आसीत् । तावद्दूरं गन्तुं कस्य वा सामर्थ्यं स्यात्
इति चिन्तां प्राप्तवन्तः सर्वे वानराः ।

भवता स्वशक्तिः विस्मृता भवतु इति
ऋषयः हनूमते शापं दत्तवन्तः आसन् । एतम्
अंशं जाम्बवान् जानाति स्म । सः एतम् अंशं
स्मारयन् अवदत् - “भोः आज्ञेय ! भवान्
विशेषप्रयासं विना एव समुद्रलङ्घनं कृत्वा
सीतान्वेषणकार्यं साधयितुम् अर्हति” इति ।

एतत् श्रुत्वा प्राप्तशक्तिः हनूमान् श्रीरामं
स्मृत्वा पादेन सकृत् भूमिं प्रहृत्य आकाशमार्गेण
उड्डयनम् आरब्धवान् ।

आज्ञेयः यदा आकाशमार्गेण गच्छन्
आसीत् तदा तस्य शक्तेः युक्तेः च परीक्षणाय
देवाः सुरसां प्रेषितवन्तः ।

सुरसा घोरराक्षसीरूपं धृत्वा हनूमतः पुरतः

स्वस्य मुखं व्यादाय अतिष्ठत् । हनूमान् स्वस्य
आकारं वर्धितवान् । सुरसा मुखम् इतोऽपि
विशालं कृत्वा हनूमतः गिलनाय प्रयासं कृत-
वती । किन्तु तावता हनूमान् अतिलघ्वाकारम्
आश्रित्य सुरसायाः मुखं प्रविश्य तस्याः उदरं
प्राप्य स्वस्य आकारं वर्धितवान् । तस्याः उदरं
विभिद्य सः बहिः आगतवान् । देवाः तस्य
बुद्धिमत्तां शक्तिं च बहुधा प्रशंसितवन्तः ।

हनूमान् यदा अग्रे गतवान् तदा राहोः माता
सिंहिका नाम जलराक्षसी तस्य छायां गृहीत्वा
तद्वलेन तम् अधः आकृष्टवती । राक्षस्याः
एषः दुराचारः आज्ञेयेन ज्ञातः । सः मुष्टि-
प्रहारादिभिः तां मारयित्वा अग्रे प्रस्थितवान् ।

अत्रान्तरे सुवर्चला नाम सागरकन्या मत्स्य-
रूपेण तिष्ठन्ती महता आश्चर्येण हनूमतः
उड्डयनम् एव पश्यन्ती स्थितवती । तावता
हनूमतः शरीरात् निर्गतः कश्चन स्वेदबिन्दुः
तस्याः मुखे पतितः । तं सा गीर्णवती । तस्मात्
सा गर्भवती जाता । गच्छता कालेन सा मत्स्य-
वल्लभनामकं पुत्रं प्राप्तवती ।

पूर्वं कदाचित् इन्द्रः सर्वेषां पर्वतानां पक्षौ
कर्तितवान् आसीत् । तदवसरे हिमवतः पुत्रः
मैनाकः समुद्रस्य आश्रयं प्राप्य समुद्रे निलीय
तिष्ठन् पक्षच्छेदात् आत्मानं रक्षितवान्
आसीत् ।

सः आकाशमार्गेण गच्छन्तं हनूमन्तं दृष्ट्वा
जलस्तरात् उपरि आगत्य निवेदितवान् -
“हनूमन् ! मयि किञ्चित् स्थित्वा विश्रान्तिम्
अनुभूय श्रमं परिहरतु कृपया” इति ।

मैनाकस्य प्रार्थनां निराकर्तुम् अनिच्छन्
हनूमान् तदुपरि क्षणकालमात्रं पादौ स्थापयित्वा

अनन्तरक्षणे एव ततः प्रस्थितवान् । अचिरात्
एव लङ्का प्राप्ता तेन ।

लङ्कानगरस्य रक्षिका देवता लङ्किणी
हनुमतः आगमनं ज्ञात्वा महता क्रोधेन त्रिशूलं
गृहीत्वा हनुमतः मारणाय अग्रे आगता ।

तदा हनुमान् अल्पं रूपं प्राप्य लङ्कां प्रवेष्टुम्
उद्युक्तः । लङ्किणी रक्षिकाम् इव हनुमन्तं
गृहीत्वा मारयितुं प्रयासं कृतवती । तदा हनुमान्
तस्याः हस्तं दन्तैः दष्टवान् । तेन तस्याः ग्रहणं
शिथिलं जातम् । तस्याः हस्ततः रक्तधारा
निर्गता । तस्याः हस्ततः मोक्षं प्राप्तवान् हनुमान्
मुष्ट्या ताम् उरसि बलात् प्रहृतवान् । तेन
शिरोभ्रमणं प्राप्य लङ्किणी अधः पतितवती ।

किञ्चित्कालानन्तरं सचेतना सा हनुमन्तम्
उक्तवती - “आञ्जनेय ! पूर्वं कदाचित् ब्रह्मा
माम् उक्तवान् आसीत् यत् यदा कश्चन वानरः
भवतीं मूर्च्छितां करिष्यति तदा लङ्कायाः
पतनस्य आरम्भः भविष्यति इति । इदानीम्
अहम् इतः गच्छन्ती अस्मि । भवान् सुखेन
लङ्कां प्रवेष्टुम् अर्हति” इति । ततः सा
गन्धर्वनारीरूपं प्राप्य आकाशं प्रति उड्डीय
अदृश्यतां गतवती ।

लङ्कां प्रविष्टवान् आञ्जनेयः मणिमयान्
दीपान्, उन्नतानि भवनानि, लङ्कायाः सम्पत्तिं
च दृष्ट्वा नितराम् आश्चर्यचकितः । सः सूक्ष्मं
रूपं धृत्वा समग्रे लङ्कानगरे सीतायाः अन्वेषणम्
अकरोत् । अन्तःपुरादिषु अपि तेन परिभ्रमणं
कृतम् । प्रथमदशनिन मन्दोदरीम् एव सीतां
भावितवान् सः । ततः विवेकपुरस्सरं विचिन्त्य
एषा सीता न इति निश्चित्य सः अग्रे अगच्छत् ।

सीतायाः अन्वेषणं कुर्वन् सः अशोकवनं

प्रविष्टवान् । तत्र सः रामनामोच्चारणं दूरतः
श्रुतवान् । कस्यचित् वृक्षस्य अधः निर्मिते
मण्डपे उपविष्टा सीता राममेव ध्यायन्ती अश्रूणि
स्त्रावयति स्म । तं मण्डपं परितः खड्गशूल-
त्रिशूलादीनि आयुधानि धृतवत्यः घोराकाराः
राक्षस्यः रक्षणकार्ये निरताः आसन् । मण्डप-
समीपे स्थितस्य शिशुपावृक्षस्य उपरि उपविश्य
हनुमान् सीताम् एव निरीक्षमाणः आसीत् ।

सीता मण्डपात् निर्गत्य अशोकवृक्षस्य
अधः उपविष्टवती । तस्मिन् एव समये महता
दर्पेण रावणः तत्र उपस्थितः । तस्य पृष्ठतः
स्थिताः देव-नाग-यक्ष-राक्षसकुलीयाः स्त्रियः
विविधैः प्रकारैः यशोगानं कुर्वन्ति स्म ।

रावणः अशोकवृक्षसमीपं गत्वा अवदत्
- “सीते ! किमर्थम् इतोऽपि तस्मिन् क्षुब्धे
रामे अनुरागः भवत्याः ? सः लङ्कां प्राप्तुं तु

कथमपि न शक्नोति” इति ।

तदा सीता स्वस्य पुरतः एकं तृणं संस्थाप्य उक्तवती - “हे रावण ! भवान् नीचः दुष्टः च । भवादृशस्य दण्डनं धर्मपालकस्य श्री-रामस्य कर्तव्यम् एव । व्यर्थप्रलपनं स्थगयतु । मरणात् पूर्वं का का इच्छा पूरणीया इति निश्चित्य तासां पूरणे मतिं करोतु । भवतः अन्तिमानि दिनानि सन्निहितानि सन्ति” इति ।

एतत् श्रुत्वा महान्तं क्रोधं प्राप्तवान् रावणः - “भवतीम् इदानीं खण्डशः कर्तयिष्यामि” इति वदन् खड्गम् उन्नीतवान् ।

“मां स्पर्शुम् अपि सामर्थ्यं नास्ति भवतः । धिक् भवन्तम् । सामोपायेन दण्डभीतिदर्शनेन वा भवान् मां कदापि वशीकर्तुं न अर्हति” इति अवदत् सीता ।

“मम भगिन्याः यत् अपमाननं कृतं तस्य

प्रतीकाररूपेण भवतीं वशीकरिष्यामि एव । एषः मम दृढनिश्चयः” इति अवदत् रावणः ।

“रामं युद्धे पराजित्य यदि भवता अहम् आनीता स्यां तर्हि भवतः पौरुषं प्रशंसार्हम् अभविष्यत् । किन्तु भीरुः भवान् वञ्चना-मार्गेण माम् अपहृत्य आनीतवान् । एतादृशस्य भवतः वध एव न्याय्यः” इति अवदत् सीता ।

सीतायाः वचनं श्रुत्वा महान्तं क्रोधं प्राप्य अपि किमपि कर्तुम् अशक्नुवन् रावणः तां निन्दन् एव ततः प्रतिगतवान् । यदा रक्षण-कार्यनिरताः राक्षस्यः अशोकवनिकातः दूरं गताः तदा हनुमान् वृक्षात् अवतीर्य रामेण दत्तम् अङ्गुलीयकं सीतायै दत्तवान् । स्वस्य विश्वरूपं दर्शयित्वा सः उक्तवान् यत् भवती यदि मयि स्कन्धे उपविशेत् तर्हि क्षणाभ्यन्तरे अहं भवतीं रामसमीपं नयेयम् इति ।

“एतत् पातिव्रत्यधर्मविरुद्धं भवति । रामः एव अत्र आगत्य रावणं संहृत्य मां यदि नयेत् तर्हि वरं भवेत् । अतः रामः एव अत्र आगच्छतु” इति उक्त्वा आत्मना धृतं चूडामणिम् अपनीय आञ्जनेयाय दत्त्वा - “एतत् रामाय ददातु” इति अवदत् ।

आत्मना लङ्का प्रविष्टा यत् तस्य ज्ञापनाय हनुमान् अशोकवनं पूर्णतः ध्वस्तं कृतवान् । एतत् दृष्ट्वा क्रुद्धाः अक्षयजम्बुमालिप्रभृतयः तस्य ग्रहणाय आगताः । हनुमान् तान् सर्वान् लीलया संहृतवान् ।

रावणस्य ज्येष्ठः पुत्रः इन्द्रजित् ब्रह्मास्त्रस्य प्रयोगं कृतवान् । ब्रह्मणि आदरदर्शनाय हनुमान् क्षणकालं यावत् अस्त्राधीनः जातः । ‘रावणः योग्येन क्रमेण बोधनीयः’ इति विचिन्त्य सः

बन्धनम् अपि अर्द्धीकृतवान् ।

रावणः उन्नते सिंहासने उपविष्टः आसीत् ।
सः लोहपट्टिकाभिः बद्धम् आज्ञनेयम् उपेक्षया
दर्पेण उपहासमिश्रितदृष्ट्या च अपश्यत् ।

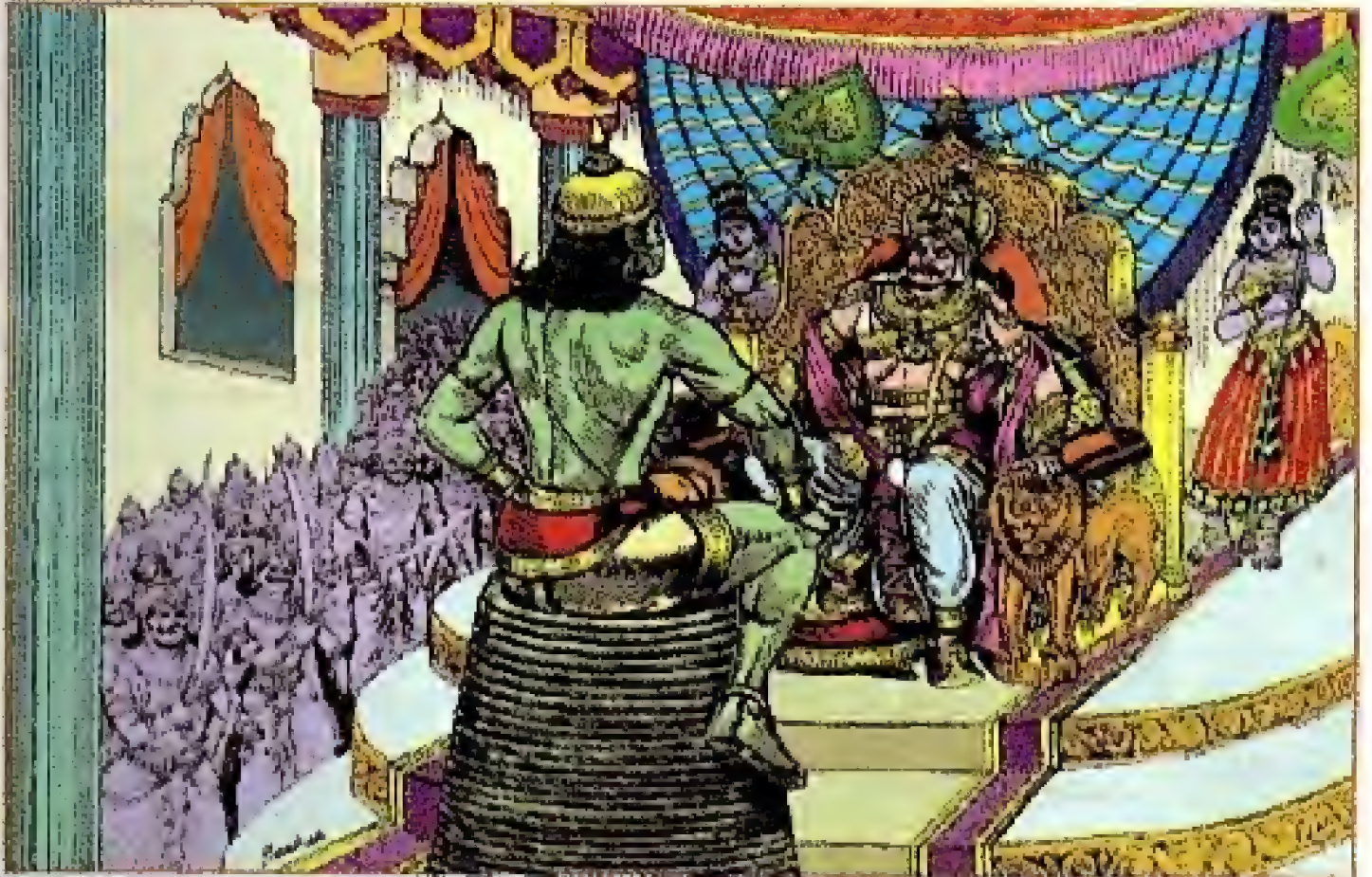
एतत् असहमानः आज्ञनेयः लोहशृङ्खलाः
भञ्जयित्वा रावणस्य आसनात् अपि उन्नततया
स्वस्य पुच्छं बलयीकृत्य आसनं रचयित्वा
तदुपरि उपविश्य रावणम् अवदत् - “हे
राक्षसराज रावण ! अहं श्रीरामस्य दूतः
अस्मि । श्रीरामः महत्या वानरसेनया सह
आगत्य भवतः लङ्कां लीलया वशीकर्तुम्
अर्हति । स्वस्य बलस्य पराक्रमस्य च विषये
महान् गर्वः स्यात् भवतः । किन्तु एतदत्र भवता
स्मर्तव्यं यत् शक्तिशाली अपि कश्चन सर्पः
सामान्याभिः पिपीलिकाभिः मार्यते कदाचित्
इति । यदि भवान् स्वस्य मङ्गलम् इच्छेत् तर्हि

सीतां रामाय प्रत्यर्प्य क्षमां याचतु” इति ।

हनुमतः वचनं श्रुत्वा महान्तं क्रोधं प्राप्तवान्
रावणः तस्य संहाराय खड्गम् आकृष्टवान् ।
तदा विभीषणः तं बोधितवान् - “भातः !
दूतस्य संहारः राजधर्मविरुद्धः । दूतसंहारः न
पौरुषद्योतकः” इति ।

“भवतु नाम । एतं न संहरिष्यामि अहम् ।
एतस्य पुच्छं वस्त्रेण आवरय्य, तत् वस्त्रं तैलेन
आर्द्धीकृत्य पुच्छे अग्निं योजयन्तु” इति
आदिशत् रावणः ।

राक्षसाः हनुमतः पुच्छं वस्त्रेण आवरयितुम्
प्रयत्नम् आरब्धवन्तः । यथा यथा तैः वस्त्र-
बन्धनं कृतं तथा हनुमतः पुच्छं प्रवृद्धम् । तैः
आनीतं तैलं वस्त्रस्य आर्द्धीकरणाय अपर्याप्तं
जातम् । अन्ते राक्षसाः हनुमतः पुच्छे अग्निं
योजितवन्तः । हनुमान् स्वस्य शरीरं वर्धयित्वा

इतस्ततः कूर्दनम् आरब्धवान् ।

सः समग्रायां लङ्कानगर्यां सञ्चारं कुर्वन् सर्वेषु भवनेषु अग्निं योजितवान् । रावणस्य अन्तःपुरम् अपि अग्निं जातम् । असंख्यानि भवनानि दग्धानि जातानि । असंख्याः राक्षसाः मरणं प्राप्तवन्तः । विभीषणभवनमात्रम् अग्निना अस्पृष्टम् आसीत् ।

अशोकवने सीता सकुशला अस्ति इति अंशं दृढीकृत्य हनुमान् समुद्रतीरं प्राप्य जले पुच्छं मज्जयित्वा अग्निं निवार्य चूडामणिना सह श्रीरामस्य दर्शनाय समुद्रस्य अपरं तीरं प्राप्तवान् ।

चूडामणिदर्शनमात्रेण एव रामः सीतादर्शनं प्राप्तवान् इव तृप्तिम् अनुभूतवान् । सः तं मणिं वक्षसि आरोपितवान् । हनुमान् श्रीरामं लङ्कादहनवृत्तान्तं समग्रतया श्रावितवान् ।

रामः हनुमन्तं दृढतया आलिङ्ग्य अवदत् - "सीतायाः अन्वेषणमात्रं मया सूचितम् आसीत् । भवान् तु लङ्कापुरीं दग्ध्वा अस्मत्-पक्षस्य सामर्थ्यं परिचाय्य एव आगतवान् । भवादृशे वीरे सति किमपि कार्यम् असम्भवं नास्ति । भवान् मम सीतायाः च मध्ये सन्धानं

कृत्वा मयि महान्तम् आनन्दम् उत्पादितवान् । ज्ञानी शूरः च अस्ति भवान्" इति ।

सीतायाः सङ्कल्पस्य अनुसारं रामचन्द्रः कोदण्डं गृहीत्वा रावणसंहारं सङ्कल्पितवान् ।

विभीषणः रावणस्य विमातृपुत्रः । सः रावणम् उक्तवान् यत् रामचन्द्रस्य विरोधः न उचितः, अतः सीतां तस्मै समर्प्य लङ्कायाः रक्षणं वरम् इति ।

"भवतः दुराग्रहमूर्खतयोः कारणतः समग्रं राक्षसकुलं विनष्टं न स्यात् । एतद्विषये अवधानदानम् उचितम्" इत्यपि बोधितवान् सः ।

एतत् श्रुत्वा रावणः नितरां क्रुद्धः । सः क्रोधेन अगर्जत् - "अये भीरो ! प्रमादवशात् भवान् राक्षसकुले जन्म प्राप्तवान् अस्ति । शूर्पणखायाः अपमाननं राक्षसकुलस्य एव अपमाननम् । प्रतीकारसाधनम् अस्माकं कुलधर्मः । एतत् अनुचितं वदन् भवान् एव राक्षसकुलाङ्गारः अस्ति । किं भवतः अत्र वासेन ? अद्यैव इतः निर्गच्छतु भवान् । अन्यथा अहं भवन्तं चूर्णीकरिष्यामि" इति ।

एतस्मात् नितरां खिन्नः विभीषणः अनुचरैः सह लङ्कां परित्यज्य गतवान् ।

वाणिज्ये स्पर्धा

राधेशः भूषणश्च प्रमुखौ वाणिजौ । प्रबलयोः तयोः वाणिज्यविषये महती स्पर्धा आसीत् ।
कदाचित् कश्चन तरुणः भूषणसमीपम् आगतः । कार्ये मग्नः भूषणः किञ्चित्समयानन्तरं तं
तरुणं दृष्ट्वा पृष्ठवान् - “भवान् कः ? किमर्थम् अत्र आगतम् ?” इति ।

तदा सः तरुणः - “महोदय ! मम नाम श्रीनिवासः इति । राधेशस्य सेवकः सन् कार्यं करोमि
स्म । राधेशेन दीयमानं वेतनं न्यूनमिति तत्र कार्यं त्यक्तवान् अस्मि । भवतः कार्यालये कार्यं लभ्येत
इति मत्वा अत्र आगतं मया” इति उक्तवान् ।

“अत्रापि वेतनं न्यूनम् इति भावः यदा उत्पत्स्यते तदा अधिकं वेतनं याचेत एव खलु भवान् ?”
इति पृष्ठवान् भूषणः ।

तदा सः तरुणः - “वेतनं यदा अपर्याप्तं भवति तदा अधिकं वेतनं प्रार्थ्यते चेत् को दोषः ?”
इति सविनयं पृष्ठवान् ।

“अस्तु ! यदि भवते अहम् उद्योगं दास्यामि तर्हि मम को लाभः ?” इति पृष्ठवान् भूषणः ।

“भवतः कथनस्य अभिप्रायः मया न ज्ञातः” इति उक्तवान् श्रीनिवासः ।

“मम अभिप्रायः एषः यत् राधेशेन वाणिज्ये औन्नत्यं प्राप्तुं कीदृशः मार्गः आश्रीयते इति किं
भवान् वक्तुं शक्नुयात् ?” इति पृष्ठवान् भूषणः ।

तदा श्रीनिवासः उक्तवान् - “क्षम्यताम् । यदि अहं तं विषयं भवन्तं वदेयं तर्हि भवान् मह्यम् उद्योगं
न दास्यति” इति ।

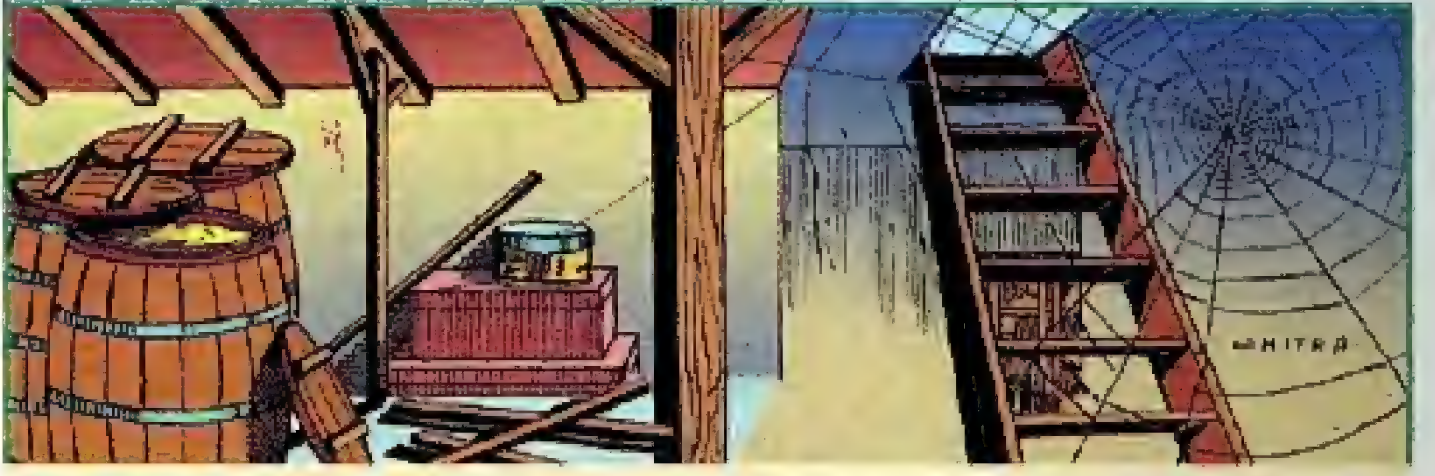
“एवं किमर्थं चिन्तयति भवान् ?” इति पृष्ठवान् भूषणः ।

“यदि अहं वदेयं तर्हि भवान् चिन्तयेत् यत् एषः अन्नत्यं विषयं तत्र न वदति इत्यत्र को विश्वासः
इति” इति उक्तवान् श्रीनिवासः ।

तस्य कथनं श्रुत्वा भूषणः उच्चैः हसन् उक्तवान् - “भोः, भवता दत्तम् उत्तरमेव भवतः बुद्धिमत्तां
निष्ठां च सूचयति । मम राधेशस्य च मध्ये वाणिज्यविषयमात्रे स्पर्धा अस्ति, न तु कर्मकराणां विषये ।
आगच्छतु, स्वीकरोतु एतानि गणनापुस्तकानि । इदानीमेव कार्यारम्भं करोतु” इति ।

पेटिकासु प्राप्ताः मुद्राः

पराशरः कश्चन धनिकः । तस्य पूर्वजाः अपि धनिकाः एव । अतः दारिद्र्यस्य अनुभवः तस्य नास्ति एव । सोऽपि नौकया विदेशवाणिज्यं, कुसीदवाणिज्यं च कुर्वन् प्रभूतं धनं सम्पादितवान् आसीत् । अतः तस्य तावती सम्पत्तिः आसीत् यत् तस्य पुत्राः पौत्राः चापि यदि विना श्रमं जीवेयुः तर्हि अपि सुखमयं जीवनं यापयितुं शक्नुयुः । स्वेन आर्जितं धनं सः पराशरः त्रिधा विभज्य पेटिकासु पुरयित्वा भूमौ स्थापितवान् ।

एकस्यां सुवर्णमुद्राः, द्वितीयायां रजतमुद्राः, तृतीयायां कांस्यमुद्राः च पूरिताः आसन् तेन । मुद्राः सुरक्षिताः सन्ति वा इति पुनः पुनः पश्यन् सन्तोषम् अनुभवति स्म सः ।

अथ कदाचित् प्रतिवेशिराजः एतं देशम् आक्रान्तवान् । सः महापराक्रमी आसीत् । अपि च सः युद्धे कदापि पराजयमेव न प्राप्तवान् आसीत् । जनाः तं निर्दिशन्ति स्म 'अजेयः राजा' इति । शत्रुराजस्य आगमन-

वार्ता श्रुत्वा नितरां भीतः पराशरः 'एतस्मात् प्रदेशात् पलायनमेव वरम्' इति चिन्तितवान् । किन्तु स्वेन रक्षितस्य धनस्य नयनं कष्टमिति विचिन्त्य सः तिसृषु पेटिकासु स्थितस्य धनस्य उपरि सिक्थकं प्रसार्य ताः पेटिकाः वस्त्रेण आच्छादितवान् । त्वराकारणात् पेटिकाः न कीलिताः तेन । ततः सः सपरिवारं देशान्तरं गतः ।

केषुचित् एव दिनेषु शत्रुराजः धनिकस्य नगरम् अपि स्वाधीनं कृतवान् । तस्य दृष्टिः आदौ धनिकस्य गृहे एव संलग्ना । धनिकस्य सम्पत्तिं सैन्यद्वारा स्वाधीनीकृतवान् सः । ततः सः पराशरेण भूमौ स्थापिताः पेटिकाः दृष्टवान् । सेनाधिपतिः ताः पेटिकाः परिशील्य - "एताः पेटिकाः सिक्थकेन पूर्णाः । अतः एव गृहस्वामी एताः त्यक्त्वा गतः अस्ति । कोऽपि एतासां क्रेता अस्ति चेत् विक्रयणं कुर्वन्तु" इति सैनिकान् आज्ञापितवान् ।

सैनिकाः ताः विक्रेतुं प्रयासं कृतवन्तः ।

किन्तु तेषां प्रयत्नः सफलः न जातः । यतः कोऽपि ताः क्रेतुं न आगतः एव । एवमेव कानिचन दिनानि गतानि ।

कदाचित् कश्चन दरिद्रः सैनिकानां समीपम् आगत्य उक्तवान् - “अहं सिक्थवर्तिकाः निर्माय विक्रयणं करोमि । एषः एव मम उद्योगः । अतः एतत् सिक्थकं मह्यं न्यून-मूल्येन यच्छन्तु” इति ।

शत्रुसैनिकाः एतत् श्रुत्वा झटिति दरिद्रात् धनं स्वीकृत्य उक्तवन्तः - “एतासां रक्षणात् वयं श्रान्ताः । शीघ्रं भवान् एताः इतः नयतु” इति ।

दरिद्रः ताः पेटिकाः महता प्रयासेन गृहम् आनीतवान् । ‘शत्रूणां गमनानन्तरं देशे परिस्थितिः किञ्चित् समीचीना भवेत् । ततः अहम् अत्रत्येन सिक्थकेन सिक्थवर्तिकाः करिष्यामि’ इति चिन्तितवान् सः कस्याञ्चित् पेटिकायां हस्तं स्थापितवान् । किमपि वस्तु

हस्ते संलग्नमिव । कुतूहलेन सः सिक्थकं किञ्चित् अपसार्य दृष्टवान् । ‘सिक्थकस्य अधः सुवर्णमुद्राः दृष्टाः तेन । आश्चर्यं प्राप्तवान् सः सावधानं सर्वं परिशीलितवान् । सिक्थकस्य अधस्तात् सुवर्णमुद्राः प्रभूततया प्राप्ताः ।

दरिद्रः अन्याः पेटिकाः अपि परिशीलितवान् । तयोः रजतमुद्राः, कांस्यमुद्राः च आसन् । एतत् सर्वं पश्यतः तस्य मनः आनन्देन आश्चर्येण च पूर्णम् । यस्मिन् प्रकोष्ठे ताः धनपेटिकाः स्थापिताः तस्य प्रकोष्ठस्य रक्षणं योग्यरीत्या कृतवान् सः । इदानीं तस्य दारिद्र्यं वस्तुतः नास्ति । तथापि, झटिति धनिकता दर्शिता चेत् अन्ये सन्देहं प्राप्नुयुः इति चिन्तयन् सः यथापूर्वं सरलजीवनम् एव अकरोत् ।

कानिचन दिनानि गतानि । ‘अस्य धनस्य व्ययः कदा मया कर्तुं शक्येत ? भूस्वामी इव यदि अहं वैभवोपेतं जीवनं यापयिष्यामि तर्हि सर्वे मयि संशयं प्रकटयेयुः । ततः मम कष्टं

भवेत्' इति चिन्तयन् सः धनव्ययमार्गं बहुधा
अचिन्तयत् । तथापि कोऽपि मार्गः न
स्फुरितः ।

एकस्मिन् दिने सः मित्रस्य सौचिकस्य
समीपं गत्वा एकं युतकं सौवितवान् । तदर्थं
तस्मै मुष्टिपरिमिताः स्वर्णमुद्राः दत्तवान् ।

स्वर्णमुद्राः दृष्ट्वा आश्चर्यचकितः सौचिकः
उक्तवान् - "हन्त ! एतावतीः स्वर्णमुद्राः अहं
स्वीकर्तुं न इच्छामि । मम परिश्रमानुगुणं धनं
ददातु भवान् । तावता अलम्" इति ।

"मम समीपे पेटिकापूर्णं स्वर्णमुद्राः सन्ति ।
भवान् मम सुहृत् एव । मित्राय धनस्य दानं,
ततः स्वीकरणं च न पापाय । भवतः अपि
धनस्य आवश्यकता अस्ति । एताः स्वर्णमुद्राः
स्वीकरोतु । धनविषये तिरस्कारः मास्तु"
इति उक्तवान् सः सिक्थवर्तिकावणिक् ।

तस्य वचसि सौचिकस्य विश्वासः न
उत्पन्नः । सः चिन्तितवान् यत् अत्र किमपि
रहस्यम् अस्ति इति । अतः सः तं पृष्ठवान् -
"अकस्मात् कथम् एतावत् धनं भवता
प्राप्तम् ? अत्र कापि वञ्चना नास्ति किल ?"
इति ।

"आगच्छतु मया सह । प्रदर्शयामि सर्वम्"

इति वदन् सिक्थवर्तिकावणिक् तं सौचिकं
गृहं नीतवान् । तत्र शत्रुसैनिकेभ्यः क्रीताः
पेटिकाः प्रदर्श्य तासां प्राप्तिवार्तां सविस्तरम्
उक्तवान् । पेटिकासु स्थिताः स्वर्ण-रजत-
कांस्यमुद्राः प्रदर्श्य पृष्ठवान् च - "एतत् सर्वम्
अहं कथं व्ययीकरिष्यामि ? अत्रत्यस्य अर्ध-
भागं भवान् स्वीकरोतु" इति ।

सौचिकः मुष्टिपरिमिताः स्वर्णमुद्राः स्वी-
कृत्य तम् उक्तवान् - "जीवनं सुखमयं भवितुं
मम एतावत् धनं पर्याप्तम् । भवान् अपि मम
सूचनां श्रद्धया शृणोतु । सहस्रं वर्षाणि यावत्
व्ययः करिष्यते चेदपि एतत् धनं समाप्तं न
भवेत् । एतत् धनं पश्यन् भवान् सुखेन न
जीवेत् अपि । अतः यत् धनम् अत्र अस्ति
तत् दरिद्रेभ्यः वितरतु । तेन दरिद्राः सुखेन
जीवन्तु नाम" इति ।

सौचिकस्य सूचना समीचीना इति चिन्तित-
वान् सः दरिद्रः । अतः सः स्वस्मिन् स्थिताः
मुद्राः दरिद्रेभ्यः वितीर्य तेषां सुखमयजीवनस्य
कारणं जातः । अन्येषां संशयः यथा न भवेत्
तथा जागरूकः सन् धनं वितीर्य सः अव-
शिष्टम् अल्पमात्रं धनम् उपयुञ्जानः सुखेन
जीवितवान् ।

शान्तिदेवस्य दिवङ्गतेः अनन्तरं वसन्तस्य
आर्यस्य च स्नेहः दिने दिने वर्धते । वीरसिंहः
विद्रोहिणां ग्रहणाय स्वयम् एव कार्यप्रवृत्तः
भवति । सः मृगयाव्याजेन सैनिकैः सह
अरण्यं गच्छति । वीरसिंहस्य सैनिकाः वृद्धां
भल्लूकीं गृह्णन्ति । तावता कक्षन ध्वनिः
श्रूयते - 'अलं साहसेन' इति ।

आर्यः

राजकुमारस्य अज्ञातं
रहस्यम्

चित्रम् - गान्धि-आर्यः

तस्य वचनस्य समाप्तिः पूर्वे एव
तदनुयायिनः कस्यचित् चीत्कारः
श्रुतः ।

वीरसिंहः ततः धावति । सः एकाकी जातः अस्ति ।
कश्चन व्याघ्रः तम् अनुसरति ।

जगत्सिंहस्य अश्वः
अपि न दृश्यते ।

वीरसिंहः भूमौ पतति ।
व्याघ्रः तदुपरि
आक्रमणं करोति ।

तावता कश्चन
ध्वनिः श्रूयते ।

वीरसिंहः उत्थिष्ठति । प्राणिनां प्रति-
गमनाय केन आज्ञा दत्ता इति पश्यति
सः परिवृत्त्य ।

सः कथम्
आज्ञया प्राणिनः
प्रवर्तयति निष्ठुराति
च ? आश्चर्याय
एतत् !

व्याघ्र !
अलम् एतावता ।
प्रतिनिवर्तनाय आर्यः
आज्ञापितवान्
अस्ति ।

आर्यः ! एषः
कः स्यात् ?

वीरसिंहः महतीं लज्जाम्
अनुभवति ।

वीरसिंहः सेनापतिना जगत्सिंहेन
अन्यैः दलपतिभिश्च सह मन्त्रालोचनं
करोति ।

अहम् आस्थाने
मम मुखं कथं
दर्शयिष्यम् ?

आम्
महाराज ।

विद्रोहिणः कुत्रापि
न दृश्यन्ते इति कथ्यते
वा भवता ?

महाराज !
ते भवतः निरन्तर-
कार्याचरणान् भीताः
सन्तः पलायितवन्तः
सन्ति ।

द्वित्राणि वर्षाणि
न कापि चिन्ता
अस्माकम् ।

जयानन्दवर्येण
प्रेषिता शुकी आगच्छन्ती
अस्ति । प्रायः मुनिवर्यः
आगच्छन् अस्ति ।

जयनगरस्य दलपतिः सुखदेवः जयानन्दस्य
स्वागताय सज्जः भवति ।

रा तु द्वारि उप-
स्थितः एव ! मया
तस्य स्वागताय
गन्तव्यम् ।

व्याघ्र ! अत्रैव
तिष्ठतु भवान् ।

महात्मन् ! प्रणामाञ्जलिः
समर्प्यते मया !

भवता मेलनाय
आगतम् अस्ति
मया ।

राजकुमारः
अपि कुशली ?

आर्यः सकुशलः ।
काचित् विलक्षणा
वार्ता आनीता अस्ति
मया ।

अनुवर्तते

LOOKING FOR AN
IDEAL NEW YEAR GIFT
FOR YOUR DEAR ONES?

HERE ARE EDUTAINMENT PRODUCTS FROM THE HOUSE OF **CHANDAMAMA**

**FOOD
WORKSHOP**

With a simple click and drag movement of the mouse, Chandamama Fun Workshop promises hours of fun.

RS. 199/
ONLY

We have over a half-million words in English to communicate with, but half of everything we write and read depends on 300 most frequently used words. But many of these words cannot be sounded out, so they must be learned as sight words. What exactly are "sight words?" - the, a, is, of, to, in, and, I, you - are just a few. Words that good readers instantly recognise.

**JATAKA
TALES**

JATAKA TALES - Early Reader Series (Level 2) teaches children to instantly recognise 100 of these sight words.

RS. 199/
ONLY

LEVEL II

TRAPPED

The renowned Indologist Professor Purenuthin is trapped inside the Mound of Murukki. You search through 12 different games and activities to find clues and keys to save the professor.

RS. 199/
ONLY

For more details, Contact:

Mr. Shivoji, Chandamama India Limited, 82, Defence Officers Colony,
Elkuruthangal, Chennai 600 097, INDIA. Ph: +91-44-22313837 / 22347399.
e-mail: support@chandamama.org WWW: <http://www.chandamama.org>

HURRY!

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवदर्थं विज्ञानम्

भवतां परिसरः

लवणं
किमर्थम्
उपयुज्यते
अस्माभिः ?

अल्पम् अपि लवणम् अस्माकम् आहारे महतीं रुचिं कल्पयति इति वयं जानीमः एव । लवणरहितः पाकः प्रायः कस्मैचिदपि न रोचते । लवणं संरक्षणसाधनम् अपि ।

माधुर्यं लवणांशः च रुचिषु प्रमुखे ! अतः एव सर्वैः अपि मानवैः एते रुची सदा इष्येते ।

समुद्रतः महता प्रमाणेन लवणोत्पादनम् ऐदम्प्राथम्येन कृतवन्तः तु चीनजनाः एव । समुद्रलवणं सैन्धवलवणात् स्वरूपेण भिद्यते ।

मानवशरीरे ४ औन्सपरिमितः लवणांशः भवति । यदि शरीरे लवणांशः न स्यात् तर्हि स्नायवः बलं न प्राप्नुयुः, रक्तपरिचलनं सम्यक् न भवेत्, आहारः सुजीर्णः न स्यात्, हृदयम् अपि न स्पन्देत । शरीराय कियान् लवणांशः अत्यावश्यकः, किं परिमाणम् आधिक्यं द्योतयति इति वैद्याः एतावता अपि वक्तुं न शक्तवन्तः । अतः लवणं तु अवश्यं सेवनीयं, किन्तु अधिकं न भवेत् तत् सेवनम् ।

शाकमयः अल्पाहारः

अल्पाहारः यद्यपि नाम्ना अल्पः, तथापि तस्य महत्त्वं तु अनल्पम् । उत्कृष्टस्य अल्पाहारस्य सेवनम् उत्कृष्टम् एव फलं दातुम् अर्हति । नैसर्गिकाहारसदृशः प्रशस्तः आहारः नास्ति अन्यः लोके । प्रपञ्चे बहूनां जनानाम् अल्पाहारे ब्रेड्, नवनीतं, सलामी, क्षीरं च भवति । नैसर्गिकाहारः एतत्सदृशः एव प्राप्तुं शक्यः इति किं भवन्तः जानन्ति ?

दक्षिणैशियादेशे आर्टोकार्पसुनामकः कश्चन वृक्षः अस्ति । तस्य नामान्तरम् अस्ति 'ब्रेड् वृक्षः' इत्येव । एषः वृक्षः मलबरीवृक्षजातीयः एव । एतस्य फलं ब्रेड्गन्धोपेतम् एव भवति । अधिक-प्रमाणेन 'स्टार्च' अपि भवति अत्र ।

आफ्रिकादेशे नवनीतवृक्षः कश्चन अस्ति । एतस्य निष्पावाकारकं फलं भवति । कथनादिना नवनीतसदृशं किञ्चन प्राप्तुं शक्यते एतस्मात् ।

आफ्रिकादेशे सलामीवृक्षसदृशः वृक्षः कश्चन अस्ति । तस्य फलं सलामीफलसदृशम् एव ।

वर्जीनियादेशे क्षीरवृक्षः दृश्यते । माधुर्ययुक्तः एतस्मात् निर्गच्छन् रसः 'क्षीर'सदृशः एव भवति ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

हस्ताक्षराणि भवन्ति
व्यक्तित्वज्ञापकानि

हस्ताक्षराणि परिशील्य तस्य लेखकस्य व्यक्तित्वादिकं वक्तुं शक्यते इति जानन्ति किं भवन्तः ? हस्ताक्षराध्ययनस्य एतस्य 'ग्राफोलजी' इति नाम । एतत् शास्त्रं विज्ञानशाखात्वेन परिगणितम् अस्ति । अक्षरस्य आकारः, पङ्क्तिदिक, बलप्रयोगः इत्यादीन् अंशान् परिशील्य तल्लेखितुः व्यक्तित्वम् अवगम्यते विज्ञैः । हस्ताक्षरस्य सम्यक् परिशीलनं कृत्वा

व्यक्तेः स्वभावादीनाम् अभिज्ञानाय विशेषाध्ययनं करणीयं भवति ।

अत्र केचन प्राथमिकाः सरलाः अंशाः उल्लिख्यन्ते । यैः लिखितानि अक्षराणि बृहदाकारकाणि भवन्ति ते अभिमानधनाः जनसम्पर्कशीलाः च भवन्ति । येषाम् अक्षराणि मध्यमाकारकाणि भवन्ति तेषाम् आत्मनिग्रहणसामर्थ्यम् अत्यधिकम् । लघ्वक्षराणि अस्पष्टाक्षराणि च ये लिखन्ति ते सदा चिन्तयन्ति यत् जनाः माम् अभिजानीयुः इति ।

जनवरी - २००५

अभिवर्धयतां ज्ञानशक्तिः

अस्माकं देशे विविधमतानि सन्ति । तेषाम् अनुयायिनः अपि अनल्पाः । एतस्य मासस्य प्रश्नाः एतानि मतानि अवलम्ब्य सन्ति ।

१. भारते स्थितं पवित्रतमं
बौद्धस्थानं किम् ?

२. झरोष्ट्रियनूजनाः स्वस्य
पूजास्थानं केन नाम्ना
निर्दिशन्ति ?

३. कः सिक्खगुरुः
'खालसापन्थ' नामकं
सैन्यगणं रचितवान् ?

४. जैनमतस्य उभे विभागे
के ?

५. मुस्लिमदिनदर्शिका
कस्मिन् वर्षे आरब्धा ?

(उत्तराणि ७० तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

अधस्तनं चित्रद्वयं दृष्ट्वा परस्परसम्बन्धिवाक्यद्वयेन चित्रशीर्षिकां किं भवन्तः प्रेषयितुं शक्नुयुः ?

NARAYANAMURTY TATA

NARAYANA MURTY TATA

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अधस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -

चन्द्रमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्वं प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रु. १००/- पुरस्काररूपेण दास्यते ।
पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिजन्मजाति

'नवम्बर' मासस्य चित्रशीर्षिकाप्रेषकः -
गोपालकृष्णः
कुन्निनाथ परम्बिल् हौस्, कनायम् (पो)
शोरनूरु, पालघाट (जि०)
केरलम् - ६७९ १२५

पुरस्कृता शीर्षिका

कार्यावलोकने पूर्णकौशलम्
क्रीडनके कुतूहलमात्रम्

अभिवर्धयतां ज्ञानशक्तिः - उत्तराणि

१. सारनाथः ।
२. अञ्जुमन् । (अग्निदेवालयः) ।
३. गोविन्दसिंहः । (दशमः गुरुः) ।
४. दिगम्बराः श्वेताम्बराः चेति ।
५. ६२२ तमे क्रिस्ताब्दे ।

JUNIOR

CHANDAMAMA

PROVIDES THE KEY TO A TREASURE CHEST OF KNOWLEDGE

SKILLS

Colouring Contest, Arts and Crafts, Fun with Cooking, Mathemagic, and **MORE**

HERITAGE / HISTORY

Panchatantra, Men of Wit, Saints and Sages, They Said It, Monuments and Landmarks of India, Historical Events, and **MORE**

ACTIVITY

Cover Activity, Astro Aria, Gooba's Words, Joining Dots, Spot the Differences, Number Game, and **MORE**

KNOWLEDGE

Star Gazing, Nature Page, Mintoo's Matas, Wonders of the World, Rights and Duties, Thematic ABC, Health Care, and **MORE**

ENTERTAINMENT / FUN

Riddles, Rebus, Nursery Rhymes, Naughty Baloo, Jokes, and **MORE**

S-H-A-K-E ! LIKE THE MILK SHAKE, WHICH IS ONE OF CHILDREN'S FAVOURITE DRINKS, THEY WILL FIND THE 'JCM SHAKE' A DELIGHT!

Junior Chandamama is the only magazine that engages its readers to develop their talent and kindles their imagination. PAGE AFTER PAGE - MONTH AFTER MONTH

Rs.144 FOR 12 ISSUES - DD OR M.O IN FAVOUR OF CHANDAMAMA INDIA LTD.,
82 DEFENCE OFFICERS COLONY, EKKADUTHANGAL, CHENNAI - 600097

वायुप्रदूषणस्य निवारणम्

दिनद्वयतः कक्षायां प्रति श्रेयस्याः अनागमनं दृष्ट्वा वीणा चिन्ताक्रान्ता जाता । सा सायं श्रेयस्याः गृहं प्रति दूरवाणीं कृतवती । तदा तस्य गृहस्य सेविका उक्तवती - “श्रेयसी अस्वस्था अस्ति । अतः सा वैद्यालयं प्रति नीता अस्ति” इति ।

‘सामान्यं कारणं निमित्तीकृत्य श्रेयसी कक्षायाम् अनुपस्थिता न भवति’ इति जानती वीणा श्रेयस्याः गृहम् एव गतवती अनन्तरदिने । श्रेयसी शय्याम् आश्रितवती आसीत् । कान्ति-हीनमुखा दुर्बला च दृश्यते स्म सा ।

“आर्ये ! श्रेयस्याः किं जातम् ?” इति श्रेयस्याः मातरं पृष्ठवती वीणा ।

“सा श्वाससम्बन्धिरोगेण पीडिता अस्ति । वैद्यः वदति यत् इन्धनतैलयन्त्रागारादीनां धूमस्य कारणतः एतत् अस्वास्थ्यम् आरब्धम् इति । सप्ताहं यावत् औषधं सेवनीयं, विश्रान्तिश्च भवेत् इति वैद्यः कथयति” इति अवदत् श्रेयस्याः माता ।

अनन्तरदिने वीणा स्वस्य कक्ष्यायां श्रेयस्याः अस्वास्थ्यवार्ताम् अध्यापिकाम् उक्तवती । सर्वं श्रुत्वा अध्यापिका कक्ष्याम् उद्दिश्य उक्तवती - “आधुनिकजीवनस्य विषमयं फलं नाम परिसर-

मालिन्यम् । मानवजगते निसर्गेण दत्तम् अपूर्वम् उपायनं नाम स्वच्छः परिसरः । किन्तु वयं तमेव कलुषीकुर्वन्तः स्मः । श्रेयस्या यत् अस्वास्थ्यं प्राप्तं तत् परिसरमालिन्यस्य दुष्परिणामेषु अन्यतमम्” इति ।

“परिसरमालिन्यस्य निवारणाय अस्माभिः किं करणीयम् आर्ये ?” इति पृष्ठवन्तः छात्राः ।

“किं कर्तुं शक्येत इति चिन्तयन्ति भवन्तः ?” इति प्रतिप्रश्नं कृतवती अध्यापिका ।

छात्रैः एतदर्थं विविधाः मार्गाः उक्ताः । “विद्यालयं प्रति कार्यानेन आगमनं परित्यज्य त्रिचक्रिकया आगमनं लाभाय स्यात्”

इति एकः, “दीपावल्यादिषु अवसरेषु स्फोटकादीनां स्फोटस्य न्यूनीकरणात् परिसरमालिन्यं निवारितं स्यात्” इति अपरः, “परिसरविषये सर्वे जनाः बोधनीयाः” इति अन्यः च अवदन् ।

“युक्तम् एतत् । यत्र यत्र शक्यते तत्र सर्वत्र वृक्षाणाम् आरोपणात् अपि लाभः स्यात् । वृक्षाः तु परिसरस्य स्वच्छतायाः रक्षणे नितराम् उपकारकाः” इति अवदत् अध्यापिका ।

“एतत् वयम् अवश्यं करिष्यामः” इति अवदन् छात्राः ।

Let's paint a better world

Let's not pollute
air

Dear Kids,

Write a slogan on the subject and win prizes.

I am all because _____

Name : _____ Age : _____

School : _____ Class : _____

Address : _____

Ph : _____

PETROLEUM CONSERVATION RESEARCH ASSOCIATION
10, Shikharji Cama Place, New Delhi-110065
E-mail : pcra@pcra.org Website : www.pcra.org